

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Met ingang van 1988 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie. Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

18e jaargang, nr. 69

april 1988

INHOUD

	blz.
I. De Oirschotse molens Bouw en verplaatsing van de Stratense molen door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties	55
II. Genealogie van Ostade, de oudste generaties door J.A. en A. van Ostade	69
III. Valse noten in Best door J. Suijkerbuijk	76
IV. Kempische Curiosa 3 Een Oirschotse teut vermoord in Lotharingen door J. Lijten	86
Aankondiging	89
V. Huizen en hun bewoners te Oirschot-Best van de zeventiende tot de twintigste eeuw 59. Huis „De Wildeman“, Vleutstraat 8 door C. Scholten	90
VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 106-108 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties	97

I. DE OIRSCHOTSE MOLENS

BOUW EN VERPLAATSING VAN DE STRATENSE MOLEN

door J. Lijten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

Op 20 februari 1652 lichtte Peter van Berendonck uit de Oirschotse comme 'seec-kere aude brieven raeckende den wyntmolen tot Straten'. Hij beloofde, 'de selve wederom ter comme te sullen brengen, als syn affaires sullen afgedaen wesen in den Hage'.¹⁾ Deze 'aude brieven' zijn vermoedelijk nooit terugbezorgd. Zij zijn in het archief niet gevonden en evenmin is er een aantekening van de terugbezorging te bespeuren. Daar we vermoeden, dat nu toch wel de 'affaires sullen afgedaen wesen in den Hage', zal de belofte in vergetelheid geraakt zijn.

Als practische noot menen we uit deze en enkele soortgelijke aantekeningen te mogen concluderen, dat in die tijd nogal wat inwoners van Oirschot hun eigendoms- en rechtsbewijzen in de schepencomme in bewaring gaven. Dat zal de verklaring zijn voor de aanwezigheid in het Oirschotse archief van diverse zaken, die daar strikt genomen niet thuishoren.

Van de gedeponeerde en weer gelichte 'aude brieven' wordt als volgt een korte inventaris gegeven:

In den ijersten eenen brief van hertoch Jan van Brabant om eenen molen te Straten te mogen setten, gegeven in date den 6en november 1355, gequoteerd no. 2°.

Item eenen brief van den rentmeester Oilberick (moet zijn: Alaert) van Ossch, raeckende den chijs van den mooien voerschreven, in date den derden dach van merte 1354, gequoteerd no. 1°.

Item eenen parckementen ouden brief van Cornelis Dickbier, rentmeester van de domeynen, raeckende den chijs van den Stratense moelen, in date den 26en julio 1506, gequoteerd no. 3°.

Item een schepenvidimus van Everardus van den Water et Johannes Pijnappel, schepenen van 's-Hertogenbossche, in date den 8 martii 1530, gequoteerd no. 4°.

Item alnoch seeckere acte van accordt ende decret van schepenen der vryheyt Oirschot, teneijnde op de nieuwe erffven onttrent de Stratenre moeten en mach poten opgaende boomen, van date den 9en december 1626, gequoteerd sub no. 5°.¹⁾

Speurend naar de akten van het octrooi voor de Stratense molen, dachten we aan de mogelijkheid, dat het Bossche vidimus van 1530.03.08 in het Bossche

protocol te vinden zou zijn, hetgeen echter niet het geval bleek.²⁾ Ook de 'affaires in den Hage' konden ons misschien op weg brengen. In 1654 heeft er blijkbaar een kwestie gespeeld over het oprichten van een nieuwe molen in de Vleut.³⁾ Hierbij was Peter Henricks van Berendonck als Stratense molenaar betrokken.⁴⁾ Over deze kwestie bevindt zich ook een dossier in het archief van de Raad van Brabant.⁵⁾ Bij raadpleging van dit dossier hadden we een ogenblik goede hoop, die echter onmiddellijk vervloog. In de vooropliggende inventaris van het dossier werd onder de letter D vermeld een vidimus door schepenen van Oirschot d.d. 1626.11.14 en onder E een vidimus door schepenen van 's-Hertogenbosch d.d. 1531.03.08. De stukken bleken echter niet aanwezig. Uit deze inventaris werd ook duidelijk, dat de kwestie reeds in 1652 bij de Staten generaal aanhangig was. De afschriften van 7 resoluties der Staten generaal, aangekondigd onder de letters G t/m Q bleken echter evenmin aanwezig. Het dossier is in feite niet meer dan een lege dop.

Steunend op onze ervaring, dat de Oirschotse secretarissen ook een vidimus dikwijls inschreven in het protocol, hadden we weer nieuwe hoop. Inderdaad vond collega v.d. Mierden het genoemde vidimus in het Oirschotse protocol en transcribeerde het voor ons.⁶⁾ Dit was geen eenvoudige zaak, omdat secretaris Gerard Goossens zoals dikwijls ook hier zeer gehaast te werk was gegaan.

Wij geven u de drie teksten, elk voorafgegaan door een korte samenvatting en gevolgd door een kort commentaar en daarna de akten van de oudst-bekende verpachting d.d. 1518.05.07 en besluiten met een algemene beschouwing.

NOTEN

- 1) Oirschots schepenprotocol van 1652, blz. 141 e.v.
- 2) Vriendelijke mededeling van plaatsvervangend gemeentearchivaris Mr. J.A.M. Hoekx, die dit voor ons nakeek.
- 3) Oirschots schepenprotocol van 1654, blz. 39 - 44.
- 4) Oirschots schepenprotocol van 1654, blz. 211 - 213.
- 5) R.A.N.B., Archief van de Raad van Brabant, inv.nr. 788, dossier nr. 1171.
Het dossier vermeldt als jaartal 1658, dit is echter de misleidende einddatum; de zaak voor de Raad van Brabant is in 1654 begonnen.
- 6) Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 - 243.

1355.03.02.

Vidimus d.d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.v.

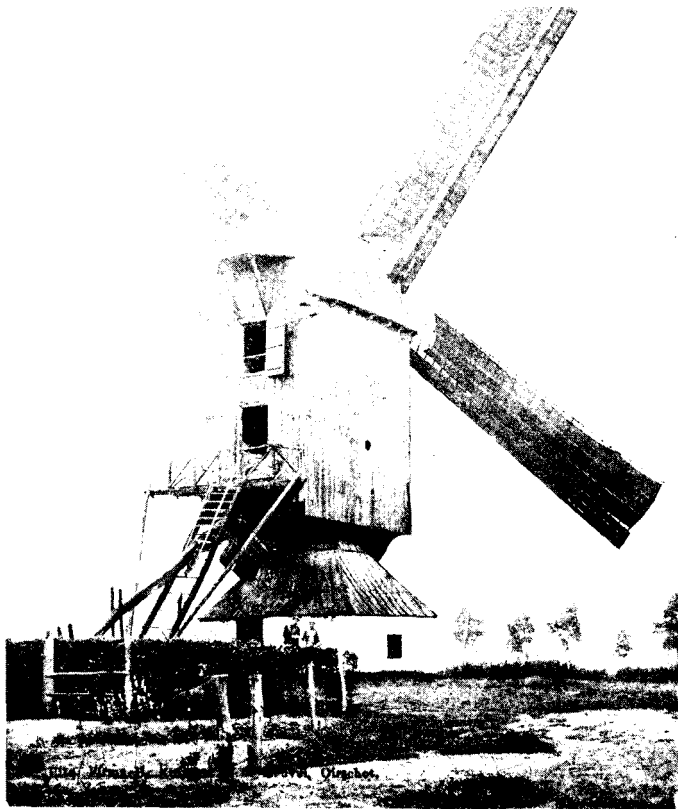
Alaerdt van Os, rentmeester van de hertog van Brabant, oorkondt, dat hij vanwege de hertog aan Jan den Moelenere, zoon van wijlen Arnoudt Slynterwater, het recht van wind heeft verleend voor zijn windmolen te Oirschot onder Straeten tegen een jaarcijns van 2 kleine Florijnse guldens te betalen op Allerheiligen.

Alaerdt van Os, rentmeester van Brabant, doen condt ende kenlyk [allen] luyden, dat wy omme orbaer, bate ende proffyt ons heeren 's hertogen ende omme syne renthen te beteren ende te meerderen hebben gegeven ende geven van ons heren 's hertogs wegen Jannen den Moelenere van Oirschot, Arnoudt Slynterwaters sone was, den wynt totten molen, dye staet toe Straeten in dye prochie van Oirschot, van nu voertaen erffelycken te houden ende te gebruycken van hem ende van synen nacomelingen op twee eleyne gulden van Florence ind't goede ende gerechte daeraff onsen heer den hertoge jaerlycx voordaene altoos te gelden ende te betalen erffelycken altoos te Alderheyiligen-misse behoudelycken altoos onsen heer den hertoge syne heerlycheyt ende en yegewelk syns rechts. In cle [kennisse van welken] voorschreven dingen wy getuygen [in orconde] des bryeffs besegelt met onsen segele in't jaer ons Heeren doe men schreeff dusent dryehondert vijfftych ende vyer op den anderen dach van merte.

COMMENTAAR

De akte vermeldt het jaar 'dusent dryehondert vijfftych ende vyer'. In onze telling is dit 1355, want de Brabantse kanselarij gebruikte Paasstij, d.w.z. men telde de tijd voor Pasen van 1355 nog als 1354 en pas met Pasen gebruikte men het nieuwe jaartal.

Afgaande op de tekst, moeten we concluderen, dat de molen er reeds stond op het ogenblik, dat het octrooi verleend werd. Waarschijnlijk zal hij er nog niet lang gestaan hebben en zal de eigenaar door mondeling contact wel zekerheid gehad hebben van het te verkrijgen octrooi. Dat de eigenaar reeds de naam 'de Molder' droeg, terwijl zijn vader blijkbaar Arnoudt (of Arndt) Slynterwater heette, en dat hij bovendien nog 'van Oirschot' werd genoemd, wijst erop, dat hij reeds een tijd in dat beroep in Oirschot bekend was. Mogelijk is zijn bekendheid als bouwer van de molen daarvoor voldoende. Vermoedelijk heeft hij wel enige tijd van tevoren in Oirschot gewoond, want in 1356 en 1361 was hij schepen en voor deze functie moest iemand toch zeker enige tijd in de plaats gewoond hebben.⁷⁾ Iemand, die een dergelijke onderneming kon beginnen, hoorde tot de vooraanstaande inwoners. In 1388 was een Jan de Molder kanunnik en vice-deken van het Oirschotse kapittel; vermoedelijk was deze een zoon van de Stratense molenaar.⁸⁾

De Stratense molen, ca. 1920.

Het octrooi houdt in 'de wynt totten molen'. Dit betekent niet alleen, dat hij van de wind gebruik mag maken, maar ook, dat men hem in het gebruik van de wind niet mag belemmeren. Nadere specificatie wordt niet gegeven. Dit zal dus door het algemeen gebruik bepaald zijn.

De jaarlijks aan de hertog te betalen cijns werd vastgesteld op 2 kleine guldens van Florence. Voor de cijnsen was dit een fors bedrag. De feitelijke zittingsdag voor het innen van deze hertogelijke cijnsen was in Oirschot op 4 november.

NOTEN

- 7) Schepen in 1356: R.A.N.B., A.K.O., I 167, A7a.
Schepen in 1361: R.A.N.B., A.K.O., 1168, 28a.
De schepenen van 1350 - 1355 zijn ons tot nu toe niet bekend.
- 8) Hij is als vice-deken van het kapittel vermeld in het erfpachtcontract van het Sint-Joris-gasthuis d.d. 1388.01.10, afschrift in het Register van Dooren - van Baar, blz. 75.

1355.11.06

Tervuren

Vidimus d,d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.

Hertog Jan 111 van Brabant oorkondt, dat hij het octrooi bevestigt, dat door zijn rentmeester Alard van Os verleend is aan Jan de Molder, zoon van wijlen Arndt Slynterwater, om een windmolen te bouwen in Oirschot onder Straten, die tegen een jaarcijns aan de hertog het recht van wind Lal hebben.

Johan by der gratiën ons Heeren hert oge van Lothryck, van Brabant, van Lymborch ende marckgrave des heylichs rycx, doen condet allen luyden, dat want heer Alard van Os onsen rentmeester van Brabant gegeven heeft van onsen wegen om onse renten te meeren Jannen den Molder van Oirschot, Arndts Slynterwaters soone was, den wynt totten molen, dye staet tot Straeten in dyc prochie van Oirschot om eenen sekeren jaerlycxsen erffchyns ons alle jaer te betalen erffelyck, gelyek in den hrieff ons voorschreven rentmeesters, daer onse t'jegenwoordich[c] bryeff doorgesteecken is, volcomelyck beschreven staet, dacrom dat wy dyenselven bryeff ende dye voorwaerden daerin beschreven confirmeren, ratificeren ende approbeeren ende willen, dat dye vaste, ende gestadich blyven den voorschreven Jannen ende synen erffgenaemen tot eeuwie.en daegen ende is onse meyning ende verbyeden allen luyden, dat hen niemen niemand) in [cellen] nuwen molen daer te timmeren off te setten letsel noch hendernisse doen en salt in tyden toe te tomen, allen argelist uuyteeseheyden.
In getuygen[isse] van welcken dingen wy onsen segelc aen delen bryeff hebben

doen hangen.

Gegeven ter Vuren sess daegen in november in't jaer ons Heeren dusentich dryehondert vijffich ende vyffve.

COMMENTAAR

Een maand vóór zijn dood - hij stierf 1355.12.05 heeft hertog Jan III nog een bevestiging gegeven van het octrooi, dat door zijn rentmeester in zijn naam was verleend. Natuurlijk heeft men extra waarde gehecht aan een door de hertog gezegelde akte en deze als het eigenlijke octrooi beschouwd. De hertogelijke oorkonde was trouwens blijkens de tekst getransfigeerd 'doorgesteecken' d.i. met de zegelstaarten doorvlochten, aan de vorige, zodat zij een eenheid vormden.

Naast de bevestiging geeft de hertog een precisering van het recht van wind in het verbod, om Jan de Molder te hinderen door 'eenen nuwen molen daer te timmeren off te setten'. Hoever het verboden gebied zich uitstrekt, werd niet aangegeven. Men zou kunnen zeggen, dat 'daer' betekent: in Oirschot.

Tussen vierkante haken vulden wij enige woorden of letters aan, die Gerard Goossens in zijn haast zal hebben weggelaten.

1506.06.27

Vidimus d.d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.

Cornelis Dickbyer, rentmeester van de hertog in stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, oorkondt, dat hij aan Jan Pijnappel, burger van 's-Hertogenbosch, octrooi heeft verleend, om zijn windmolen te Oirschot onder straten vanwege belemmering in de wind over te plaatsen naar een gunstiger punt onder Straten.

Iek Cornelis Dickbyer rentmeester generaell van Brabant in't quaertyer van Den Bossche van onsen genaedichsten heer den coninck van Castill[i]ë, Leon, Genaden etc., ertshertoge van Oistenryck, hertoge van Bourgoengiën, van I.othyryck, van Brabant etc., doe condt eenen yegelycken, dat alsoo Jan Pynappell, raetsman ende borger der stadt van Den Bossche, synen wyntmolen, dye hy staende heeft in dye prochie van Oirschot ter plaetschen geheyten Straten, daeraff hy den wynt tegen ons genedichste heeren vorderen vercregen heeft gehadt om eenen jaerlycken erffchyns, dye men denselven onsen genedichsten heer jaerlycx daeruuyt geldende is, gelyck in den bryeven, dye dye voorschreven Jan daeraff heeft, daer desen mynen bryeff doorgesteecken is, volcomentlyck begrepen staet,

ende aensyende, dat seeckere boomen ontrent der selver molen staende derselve grotelycks in den wynt belettende zyn, ende bydyen geconsidereert ende gemerckt dat ongeryeff, hynder ende beleth, dat dye gebueren ende ondersaeten ons voerschreven genedichste heere daerby hebben, hebbe ick Cornelis Dickbyer rentmeester voerschreven ende uuyt erachten van mynder voorschreven officiën den voorschreven Jannen Pynappell ende synen naecomelingen geconsenteert, gegunnen ende gewillecoort, consentere, gunne ende willecoor mits desen mynen bryeve, dyeselve wyntmolen van der plaetschen, daer sy nu tegenwoordich staet, te versetten ende te verporren op een ander plaetsche binnen der voorschreven prochiën van Oirschot ter voorschreven plaetschen geheeyten Straethen tot dyen eynde, dat die voorschreven ondersaten ende gebuere haer geryeff ende dyeselve molen den voorschreven wynt te bat hebben mogen. In kennisre der waerheyt soo hebbe [ick] Cornelis Dickbyer rentmeester voorschreven mynen segell hyer aengehangen opten XXVII tendach der ment van Junio in't jaer ons Heren vyffthyenhondert ende sesse.

COMMENTAAR

Ondanks het octrooi van de hertog blijkt, dat na 150 jaar 'seeckere boomen ontrent der selver molen staende derselve grotelycks in den wynt belettende zyn'. Dit was zelfs zo erg, dat de toenmalige eigenaar, de Bossche poorter Jan Pijnappel, besloot de molen naar een gunstiger punt over te plaatsen. De traditie van deze overplaatsing is bijna 500 jaar lang in Oirschot mondeling bewaard zoals ook de oorspronkelijke plaats van de molen, daarbij geholpen door de steeds in zwang gebleven naam 'Moleneind', ofschoon er ook wel een verdraaide en foutieve variant in omloop is, die vertelt, dat de Kerkhofse molen naar Straten is overgeplaatst.

Het Moleneind, doorgetrokken over het Wilhelminakanaal, komt bij die oorspronkelijke plaats uit. Dat is even ten zuidoosten van de zwaaiikom, die oostelijk van de Mie-Koekse-brug ligt.

De hertog kon wel een octrooi geven, maar het was een zaak voor de molenaar, eigenaar en/of pachter, om met het hertogelijk octrooi in de hand zijn recht op onbelemmerde wind te handhaven, waarbij bovendien de medewerking van het plaatselijk bestuur onontbeerlijk was.

Nu moest een molen - de toenmalige windmolens waren meestal houten standermolens - toch nogal eens vernieuwd worden en bovendien zal de huidige plaats niet alleen wind-technisch maar ook zakelijk gezien gunstiger zijn geweest, doordat de molen daar voor de meeste klanten dichterbij en gemakkelijker bereikbaar was. Misschien wordt daarop mede gezinspeeld, wanneer er sprake is van 'ongeryeff, hynder ende beleth' voor 'dye gebueren ende ondersaeten ons voerschreven genedichste heere'.

Ook deze oorkonde werd blijkens de tekst getransfigeerd aan de twee voorgaande, zodat zij een eenheid vormden en ook in één authentiek afschrift (in dit geval minuut van schepenvidimus)⁹⁾ zijn afgeschreven. De molenaar had de oorkonden of authentieke afschriften dikwijls op meerdere plaatsen nodig, om zijn rechten te bewijzen en te handhaven.

NOOT

9) Een vidimus is een authentiek afschrift gegeven door een schepenbank of een andere instantie b.v. een kapittel, soms ook door een persoon van hoge autoriteit b.v. de hertog of een abt. De formulering van zo'n afschrift vermeldt in het begin: we hebben gezien (in het Latijn: vidimus). Het had moreel een enigszins hoger gezag dan een authentiek afschrift, dat werd afgegeven door een daartoe bevoegde afzonderlijke persoon b.v. een notaris.

1518.05.07

Oirschot

Akte van verpachting van de windmolen te Straten door Goeltken, weduwe van Jan Pijnappel aan Danel de Metser en Gijsbrecht Henricks Hoppenbrouwers.

Oirschots schepenprotocol van 1518, fol. XXXV e.v.

In deser manieren hiernaevolgende heeft Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel, verpacht hoer moelen t'Straten staende enen termyn van sesse jaeren lanck geduerende, daerof den iersten pacht ende jaer aengegaen is opten Korsmisse leste voerleden ende alsoe die sesse jaren uut geduerende, ten waer dat yemont van hon beliefdende ende den anderen opsede een half jaer te voeren, die mach afstaen metten drie jaren, daerof die pechtinghe hebben Danel die Metser ende Ghysbrecht Henricks Hoppenbrouwers soen voer vier ende veertich mudden rogen der maten van Oerschot, van welcken XLIIII mudden rogen die voerscreven pechteren sculdich sellen syn d'een helft te leveren der voergenoemde vrouwen Pynappel ten Bosch tot horen huys sonder horen coste, behoudeyck dat sy dien ierst tot Oerschot sal ontfangen oft doen ontfangen, ende d'ander helft daerof sellen die pechteren betalen den pacht uuter moelen gaende sonder horen cost ende opter moeien oft opter hoeven den pechteren te leveren ende betalen. Ende 't ghene datter dan overblyft van dierre lester helft, dat sellen sy leveren opter hoeven op horen solder ende dan sal sy dien sculdich syn te halen oft doen halen.

Item die voerscreven pechteren sellen sculdich syn die molen te hauden in reparaciën van doevenhout ende van gaenden getouwe, dat die verpechterse daer

eghenen scade af hebben en sal, van welken voerscreven dingen die pechteren sculdich sellen syn goede borgen te setten voer 't gene dat voerscreven is ende oeck voer 't ghene oft die moeten versuymt wordde van onweder, van wyn(t) ende van vuer, dat by den pechteren sculdich versuymt wordden dat sellen sy hoer oprichten.

Item sellen die pechteren sculdich syn allen vierdel jaers eens geheel op te betalen.

Item oft daer geboerden aen die moelen van stilstaen, dat sal syn totten last van den pechteren totten drie dagen toe ende dan sellen sy hoerder vrouwen den wete doen goetstyts na der auwer gewoenten.

Ende oft hierinne yet vergeten ware, dat sal staen tot molens-recht, boven ende beneden.

Item is oeck vorwaert, dat 't gaende getouwe binnen der moelen van cammen ende spillen, want Danel die Metser dat gecoft ende betaelt heeft, soe sal die selver Danel dat in 't afsceyden van der moelen wederomme uut moegen nemen, oft die vrouwe Pynappel sal 't hom betalen ter scattingen van molneren, boven ende beneden, oft dieghene die die molen na hon pachten sellen.

Item sal die vrouwe Pynappel die molen houden van lasschen, mer die pechteren sellen sculdich syn die molen te houden van hecken, sceyen, van welken voerscreven allen vorwarden ende geloefden Danel die Metser ende met hom Ghysbrecht Henrickssoen Hoppenbrouwers hebben geloeft op hon ende op allen bonnen goeden, hebbende ende vercrigende der voergenoemde vrouwe Pijnappel te voldoen ende te betalen ende te onderhouden in alder manieren voerscreven. Ende daer syn by gestaen Dirck Ghysbrecht Hoppenbrouwers soen ende Dirck Gielis Cremers soen ende hebben geloeft der voerscreven vrouwen Pynappel super se etc. in gevalle die voorgenoemde Danel ende Ghysbrecht der voergenoemde vrouwen Pynappel niet en betaelden, ofte dese voerscreven vorwarden niet en voldeden, dat sy te weten Dirck ende Dirck dat voldoen ende betalen sellen.

Dit is ghesciet anno XVIII opten sovenden dach in den meye voer Jan Gosens ende Cornelis als porteren ende Dirck Corstenssoen (van den Velde) ende Jan Gosenssoen als scepenen.

Danel die Metser ende met hom Ghysbrecht Henricks soen Hoppenbrouwers hebben geloeft super se etc. Dircken Ghysrecht Hoppenbrouwers soen ende Dircken Gielis Cremers soen, bonnen borgen, scadeloes te houden ende te ontheffen van der geloefden, die sy huyden des dages voer den voirgenoemden Danelen ende Ghy sbrechten geloeft hebben aen vrou Pynappel aengaende der pachinge van der wyntmolen t' Straten gelegen, toebehorende die vrouwe Pynappel ende daerof geloven Danel ende Ghysrecht te staen totter heerliker executiën, daer sy hon voer verbynden ongeportert, ongheclergy, onghevryt ende allen exceptiën van prevelegiën, die sy hiertegen souden moegen doen sueken oft doen doen, daerop renunciëren dese voergenoemde Danel ende Ghysbrecht.

Actum ut supra.

fol. XXXVI.

Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel heeft gelooft super se etc. dat sy sal geven ende betalen den voergenoemden Danelen den Metser ende Ghysbrechten Henrick Hoppenbrouwers soen die somme van XXXV Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, soe die penningen nu gaende ende gevaluweert syn den Philips gulden XXV stuvers, 't vuerstael voer drie blancken of die werde daervoer in anderen gevaluweerden gelde, na deser valuwatiën ende dat ten tyden als die voergenoemde Danel ende Ghysbrecht van der wyntmolen, toebehorende vrouwe Pynappel vorscreven, sceyden sellen, want die voergenoemde Danel ende Ghysbrecht in 't pachten ende aencomen der selver moelen der voergenoemde vrouwe Pynappel die vorscreven penningen gegeven ende betaelt hebben.

Actum coram Jan Gosenssoen ende Cornelis Smeets als porteren ende Dirck Corstenssoen (van den Velde) ende Jan Gosenssoen als scepenen.

Actum VII may.

fol. XXXVIvo.

Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel met horen mombaer ende daer mechtich toe synde, soe sy sede, ende hoer van Jannen Pynappel verleent ende heeft erffelyck gelooft Cornelis Smeets tot behoef van Arnden Scepens onderhalven Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, allen jaer op Sunte-Servaes-dach in den meye te gelden ende te betalen ende van Sunte-Servaes-dach naestcomende over een jaer den iersten pacht te heffen ende te boeren uut eender hoeven lants tot Oerschot t'Straten gelegen met hoerder toebehoorten gelegen d'een sy aen erve Dirck Corstenssoen van den Velde ende voert aen die gemeynt.

Item noch uuter wyntmolen t'Straten gelegen, der voergenoemde vrouwe Pynappel toebehorende, ende voert uut allen horen beemden tot Oerschot gelegen, gelovende ut moris est te weren ende dogende te maken, behoudelyck dat sy oft hore erfgenaemen nae hoer dat altyt mogen lossen, quyten ende afleggen, als sy 't een vierdel jaers tevoren op seggen, metter sommen van vyfendetweyntich Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, soe die penningen nu gaende ende gevaluweert syn.

Actum ut supra (VII may).

Coram eisdem (Dirck Corstenssoen van den Velde en Jan Gosenssoen).

COMMENTAAR

Twaalf jaar na de verplaatsing van de molen blijkt de eigenaar overleden. Goeltken, zijn weduwe, verpacht de molen aan Danel de Metser en Gysbrecht Hen-

ricks Hoppenbrouwers. Het pachtcontract vereist enige studie.

Het is gesloten voor 6 jaar, die al zijn ingegaan met Kerstmis 1517. Het kan door beide partijen beëindigd worden na 3 jaar, mits zij dan een half jaar van te voren opzeggen. De pachtsom is 44 mud rogge per jaar, te betalen in 2 termijnen. De termijnen worden niet genoemd, maar volgens oud gebruik vervielen die met sint Jan (24 juni) en Kerstmis. Voor de levering van deze rogge gold een aparte regeling: de ene termijn moest op kosten van de pachters geleverd worden ten huize van de eigenares in Den Bosch, maar zij mocht die ook zelf laten halen in Oirschot. De tweede termijn moest geleverd worden op de molen of op de hoeve en moest door de eigenares op haar kosten naar Den Bosch vervoerd worden. Wat zij niet direct liet halen, moest 'opter hoeven op horen solder' gebracht worden, om door haar later gehaald te worden. We zullen hieruit moeten afleiden, dat de weduwe Pijnappel naast de molen een door haar verpachte hoeve bezat, waar zij zich een eigen graanzolder gereserveerd had.

Wat het inwendige onderhoud betreft: reparaties van zacht hout, 'doevenhout', en van gangwerk, 'gaende getouwe', waren voor rekening van de pachters. Dit gangwerk blijkt trouwens door Danel de Metser te zijn overgenomen van de eigenares, 'gecoft ende betaelt', zodat zij of de volgende pachter dit bij het einde van het contract zou moeten terugbetalen naar de geschatte waarde. Eventueel kon Danel het eruit halen. Aansluitend wordt hierover echter een afzonderlijk contract gesloten.

Wat het uitwendige onderhoud betreft: voor de eigenares was het onderhoud van de roeden, voor de pachters dat van 'hecken' en 'sceyen', dit is het latwerk op de roeden.¹⁰⁾

Wanneer de molen ten gevolge van onweer, wind of brand beschadigd werd door de schuld van de pachters, moesten zij dit vergoeden. Dit moest per kwartaal worden afgerekend.

Wanneer de molen niet gebruikt kon worden b.v. door gebrek aan wind, was dit voor risico van de pachters, als het niet langer dan drie dagen duurde. Indien het langer duurde, moest dit tijdig aan de eigenares worden gemeld en mocht de pacht naar rato worden gekort.

Zoals gebruikelijk moesten de pachters borgen stellen, welke borgstelling in het contract is opgenomen.

In de akte, die onmiddellijk volgt, geven de pachters vrijwaring aan hun borgen.

Daarna volgt een akte, waarover reeds gesproken werd, waarin de eigenares erkent 35 Rijnsgulden van de pachters ontvangen te hebben voor het overgenomen gangwerk, en belooft dit bedrag bij afloop van het contract terug te betalen.

De laatste akte hoort eigenlijk niet bij het pachtcontract, maar omdat ze illustratief is voor de situatie en en op dezelfde dag in een adem in het protocol is ingeschreven, hebben wij ze opgenomen.

De eigenares bekend daarin aan Arnd Scepens schuldig te zijn een jaarrente van 1 1/2 Rijns gulden, gevestigd op de hoeve en de molen te Straten, aflosbaar met 25 Rijns gulden. Wij zouden zeggen: zij had een hypotheek van 25 Rijns gulden genomen op de hoeve en de molen tegen een rente van 6%. In verband met de afwikkeling van de erfenis zal zij contant geld nodig gehad hebben.

NOOT

- 10) Wat wij de vier wieken noemen, waren voor de molenaar twee doorgaande roeden. De roeden bestonden uit een 'borst', middenstuk, met aan weerskanten een 'lasch', verlengstuk. Ofschoon alleen de 'lasschen' voor het onderhoud door de eigenares genoemd worden, zal daarmee wel de hele roede bedoeld zijn. De 'hecken' zijn het latwerk, dat aan elke wiek geconstrueerd was, om de winddruk om te zetten in beweging. Zie hiervoor: Jan Stroop, Molenaarstermen en molengeschiedenis, Amsterdam 1977, blz. 49 en 73.
- De term 'scey' vonden we niet, maar afgaande op de ons bekende boerentermen bij de kar, menen we, dat met 'hecken' is bedoeld het latwerk achter de roede gezien in de draairichting en met 'sceyen' dat gedeelte van het latwerk, dat voor de roede uitsteekt gezien in de draairichting.

ALGEMENE BESCHOUWING

We kunnen niet nalaten, om allereerst de inventaris van Peter van Andel met een kritisch oog te bekijken.

Dat hij onder no. 1 en 4 de datum niet herleidt tot de thans en ook toen gebruikelijke jaartelling, is hem te vergeven. Dit was in die tijd niet gebruikelijk.

Bij no. 2 geeft hij de hoofdinhoud van de akte juist weer, maar bij no. 1 en 3 komt hij daar helemaal niet aan toe. Bij no. 4 kunnen we alleen raden, dat het vidimus de akten 1 t/m 3 betrof. Bij no. 5 formuleert hij zo ongelukkig, dat een oppervlakkige lezer daaruit zou besluiten, dat er verlof gegeven werd om opgaande bomen te planten, hoewel de halve ontkenning 'en' in de tekst zit. De Oirschotse schepenresolutie van 1626.12.09 verbood juist om 'op de nieuwe erfven ontrent de Stratense molen' opgaande bomen te poten) I)

Het hardnekkig volgehouden misbruik, om bij inventarisatie van moeilijke stukken, die een grondige lezing vergen, er maar met de pet naar te gooien, schijnt dus al oud te zijn.

De Stratense molen is niet de oudste molen van Oirschot. Vermoedelijk veel ouder zijn de nog bestaande watermolen van Spooronk en de windmolen van Kerkhof, die gestaan heeft tussen het tegenwoordige zwembad en 's-Herenvijvers.

De Molenstraat, doorgetrokken over het Wilhelminakanaal, voerde er naar toe en ontleent daaraan haar naam. Deze beide molens waren eigendom van de halfheren van Oirschot. Zij worden voor het eerst vermeld in de akte van verkoop van de halve heerlijkheid Oirschot door Wouter van Oirschot aan Rogier van Leefdaal in 1320.¹²⁾

Het jaar 1355 was politiek gezien een geschikt moment om het monopolie van de Oirschotse halfheren te doorbreken. Er bestond op dat ogenblik nog steeds onenigheid over de opvolging in de heerlijke rechten tussen Jan van Petershem en zijn tante Margriet van Leefdaal.¹³⁾ Wanneer wij in dit verband spreken van monopolie, bedoelen we alleen een praktisch monopolie. Er is namelijk geen enkele aanwijzing gevonden, dat de molens van de halfheren van Oirschot banmolens waren, waar de inwoners van Oirschot verplicht moesten laten malen. Er is zelfs een uitspraak van 1699, dat er in Oirschot nooit molendwang geweest is, maar dat men 'sinds aloude tyden' vrij kon laten malen op de 4 korenmolens.¹⁴⁾ De 4 bedoelde korenmolens op dat moment waren: de watermolen van Spooronk en de windmolens van Kerkhof, Straten en de Vleut. De Notelse molen, die veel ouder was dan de Vleutse, was tot dan toe geen koren- maar oliemolen. We kunnen uit deze verklaring echter geen conclusie trekken voor de tijd OOF 1355. In feite was er vóór dat jaar vermoedelijk wel een praktisch monopolie, dat met de oprichting van de Stratense molen werd doorbroken. De ruzieënde partijen om de Oirschotse halfheerlijkheid konden moeilijk bezwaar inbrengen, want beiden konden de steun van de hertog goed gebruiken. Bovendien kon de hertog als halfheer evengoed het molenrecht claimen als de plaatselijke halfheer en daarenboven had hij nog zijn hertogelijke rechten.

Tot 1518 is over de Stratense molen bijna niets gedocumenteerd buiten het hier gepubliceerde. In het Oirschotse schepenprotocol vonden we enkel nog twee minuutakten van 1463.12.24.¹⁵⁾ In de eerste verklaart Korstiaen Mathyszoon die Hoze met zijn zuster Henricksken en hun beider voogden, dat verschillende uit de molen gaande pachten slechts op hen als eigenaars druk ken en niet op Willem Willemszoon Vos en Moel Haubraecken of andere pachters, die de molen in hun tijd in gebruik gehad hebben. In een daarbij aansluitende akte van dezelfde dag verklaart Willem Vos, dat hij 'tot Korsdach naest toe comende' de molen weer aan Korstiaen en diens zuster zal overdragen, vrij van alle lasten behalve de in voorgaande akte door Korstiaen erkende.

De situatie zal dus als volgt geweest zijn. Mathys die Hoze, eigenaar en vermoedelijk zelf molenaar van de Stratense molen, is gestorven, terwijl zijn zoon en dochter nog jong waren. Hun voogden hebben de molen verpacht, totdat Korstiaen zelf hem zou kunnen gaan beheren. Korstiaen, die bijna meerderjarig zal zijn geweest, wilde de molen per Kerstmis 1464 zelf in gebruik nemen. Dit werd in deze akte vastgelegd.

Na 1518 is nogal wat van de geschiedenis van de Stratense molen te reconstrueren, al zal het wel onmogelijk zijn, om een sluitend verhaal te vertellen.

In het jaar 2005 kunnen de gebroeders van Kessel bij leven en welzijn het 650-jarig bestaan van hun bedrijf vieren en een jaar later herdenken, dat dit bedrijf 500 jaar op dezelfde plaats gevestigd is.

NOTEN

- 1) Oirschots resolutieboek van 1626, blz. 33 e.v.
- 2) Akte van 1320.04.24, afschrift in O.A.A.O., vrl. inv.nr. 978.
- 13) Wij hopen in een latere publicatie op deze opvolging dieper in te gaan.
- 14) Oirschots schepenprotocol van 1699, fol. 116 e.v.
- 15) Oirschots schepenprotocol van 1463, fol. 27.

II. GENEALOGIE VAN OSTADE, DE OUDSTE GENERATIES

door J.A. en A. van Ostade

N.B.

Het hiernavolgende artikel is een aanvulling op de genealogie "Van Ostade, Oirschotse tak", zoals die is gepubliceerd in Campinia nr. 50, jrg. XIII (1983), blz. 123-128.

Aan de hand van de spaarzame bronnen is getracht een reconstructie te maken van de oudste generaties Van Ostade en hun plaats van herkomst. Mochten er lezers zijn die opmerkingen, vragen of aanvullende gegevens hebben, dan kunnen zij zich wenden tot J.A. van Ostade, Keltenstraat 13 te Weert.

A. "Van Onstaden"

In het oostelijk deel van de provincie Noord-Brabant vinden we enkele gehuchten met de naam "Ostade", gehuchten die allen aan een bepaalde rivier zijn gelegen. Het gehucht "Ostade" in Asten, nabij Helmond, ligt aan de rivier de Aa en is nu bekend vanwege het Studiecentrum Jan Vriends, het museum Asten en het Nationaal Beiaardmuseum, die er allen te vinden zijn. Daar is ook de Slotweg, genoemd naar het kasteeltje, dat daar heeft gestaan en het "Slotje" werd genoemd, zoals nog te zien is op een kaart, daterende uit 1841. Het Slotje behoorde in het begin van de 17e eeuw aan de familie jr. Wouter van Beeck. Zijn dochter Maria, die in 1633 in St. Oedenrode huwde met Goden van de Voort, erfde de onroerende goederen, waaronder het Slotje. Maria stierf kinderloos in 1656.¹⁾ Wat er met het Slotje is gebeurd, is ons verder niet bekend.

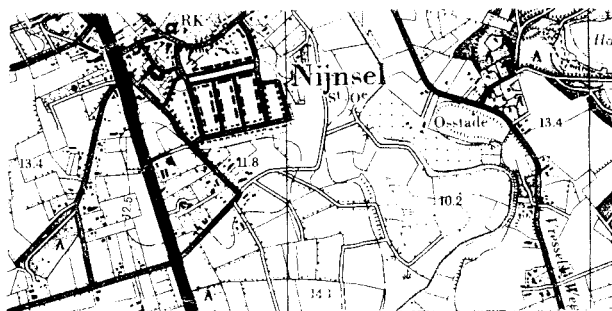

st
situatie 1841

Asten
situatie 1973

Het gehucht "Osstade" in Nijnsel, bij St. Oedenrode, ligt aan de rivier de Dommel. De buurtschap ook wel "Osstaijen" genoemd, omvatte voorheen twee hoeven en twee kleine erven. De grootste hoeve werd "Hoeve te Osstaijen" genoemd, en de andere het "Goed op Ostaijen". De laatstgenoemde was vanouds in het bezit van de familie Van Gijsselen, terwijl de Hoeve te Osstaijen in de 17e eeuw in handen was van de familie Fabri.²⁾

Nijnsel
situatie 1973

Het gehucht "Onstade" in Son is wellicht het minst bekend, maar is misschien wel het oudste. In 1368 wordt het gehucht genoemd "Onstade langs de rivier de Canisgrave". In het maatboek van Son van 1648 komen we "den hoff op Osstade" tegen en in het verpondingskohier van Son (1792) alleen nog de veldnaam "Ostaijen".

— * 3 1400
b. aro9, :<2; o ———
19,5-45

M.b.t. de familie c.q. toponiem "Ostade" komen in de oudste Bossche protocollen de volgende vermeldingen voor:³⁾

Nijnsel:

In 1368 wordt Everart van Onstaden genoemd, samen met Art van (den) Loe en Roelof van den Grave in St. Oedenrode. Everart overlijdt vóór 1400. Zijn dochter Hilla woont dan in Rosmalen en is gehuwd met Lambert van den Arrennest. Verder worden nog genoemd Wouter Roempt en Jan van Haghen, ridder!»

In 1428 bezit Peter Lambertszoon van den Arennest het huis "Ter Haghen" in Oirschot (Notel), waarbij verder genoemd Jan Zuetric en Daniël van Vlierden.⁵⁾

Hilleke, dochter van Everart van Onstade, huwde later met Wouter Bartholomeus Coelborn, zoals blijkt uit een rente, afkomstig van een huis in den Bosch aan de Zadelmakersstraat (Schapenmarkt). Deze rente werd in het protocol ingeschreven op 20-11-1446.⁶⁾

In 1428 bezit Wouter Rutgers van der Hout "tguet tOnstaden" aan de Dommel in Nijnsel en een huis in Veretsel (= Vressel). Verder worden nog genoemd Jacop Jacop Steenweick en Goijart van der Spanck.⁷⁾

— In 1432 geeft Willem Willems van der Keer aan IJda, wed. Willem Hazart een hofstad op Onstaden aan de Dommel in erfpacht, alsmede een huis, erf en hof voor 23 lopen rogge, Rooise maat, te voldoen op Maria Lichtmis. IJda moet vóór St. Jansdag op de hofstad een eikenhouten huis van drie gebinten zetten, dat ook als onderpand van de pacht blijft.⁸⁾

Son:

In 1397 vinden we in het gehucht Onstaden in Son de volgende personen (de namen zijn letterlijk van de fiches overgenomen):

Jan Andries Verkentman

Henrich die Coster, zoon van Rutger Willems en gehuwd met Kathelijndochter van Andries Verkentman

Jacop Sperre

Heijlwich, wed. van Andries Verkeman

Dirck Boeghe

Jan van Dordrecht⁹⁾

— In 1427 bezit Jacop Sperre, zoon van Jacop Sperre, de hoeve op "Gheenhoeve" te Onstaden. Verder genoemd Henrich Martens Ulsemer, Ghijsbrecht Henrich van der Ham, Jan Wouter Ennekens en Jan Janssen van Uden.¹⁰⁾

In 1436 bezit Jacop Sperre, zoon van Jacop Sperre, "de hoeve Onstaden op die hoeve bij de Canisgrave" (waarschijnlijk de Gheenhoeve). Op het fiche wordt verder genoemd Art van Hedel, zoon van Matheeuw sGrauwen.I¹)

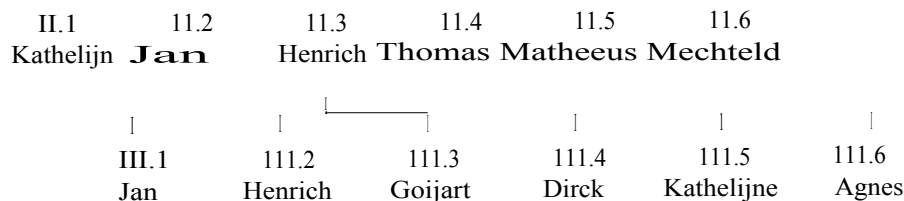
— In 1437 wordt vermeld dat Andries Verkeman "t goed te Onstaden" in erf-pacht had gekregen van Jan van Dordrecht voor 16 mud rogge Bossche maat, te voldoen op Maria Lichtmis. Dat goed "Onstaden" ligt "ter plaatse gehe-ten Onstaden", met als belendende percelen de kinderen van Henrich van Onstaden en de straatbeempt en strekt zich uit van de gemeijnt tot aan Ster-beke.¹²) Deze transactie zal reeds voor 1400 hebben plaatsgevonden.

B. Genealogische gegevens

Henrich van Onstaden

I.1 Jan Henrich

I.2 Corstiaen

TOELICHTING:

1.1 Jan Henrich van Onstaden

Jan en zijn broer Corstiaen (genoemd de "ultima generatione") komen voor in Son.¹³) Jan is overleden vóór 1402 en hij was gehuwd met Kathelij n, dochter van Henrich van Arle. Kathelij n hertrouwt later met Lambert Goeswijnszoon van Eijndhoven ¹⁴) en weer later met Henrich Bloijman.¹⁵)

De kinderen uit het huwelijk van Jan Henrich met Kathelij n zijn:

II .1 Kathelij n, gehuwd met Jan Henrich van Arle.¹⁶) Zij hadden een zoon Henrich.

11.2 Jan, gehuwd met Margriet Gerit van Gestel, overleden vóór 1457. Hun kinderen waren Peter en Mechteld, die huwt met Jan Jan Roeloffs Borhout.

11.3 Henrich, gehuwd met Hilleke dochter van Roeloff Borkens (Borhout?), overleden vóór 1450. De kinderen van Henrich (de Oirschotse tak) volgen onder 111.

11.4 Thomas wordt genoemd in Asten. Hij had een zoon genaamd Matheeus.¹⁷) Henrich (II.3) vernadert op 4-11-1444 de help van een stuk land in het Astener gehucht Onstade. Marcelis van den Belair had die help van Thomas verkregen.¹⁸) Hieruit blijkt de relatie Oirschotse tak - Astener tak, welke laatste is voortgekomen uit Thomas.

11.5 Matheeus, gehuwd met Heiwich. Hij is vóór 1434 in Asten overleden. Hij heeft een huis aan de Keijzerstaat in Onstaden gehad. Kinderen uit dit huwelijk zijn Kathelij n en Jan.¹⁹)

11.6 Mechteld, gehuwd met Art, zoon van Jan sGraets van Eindhoven .²⁰)

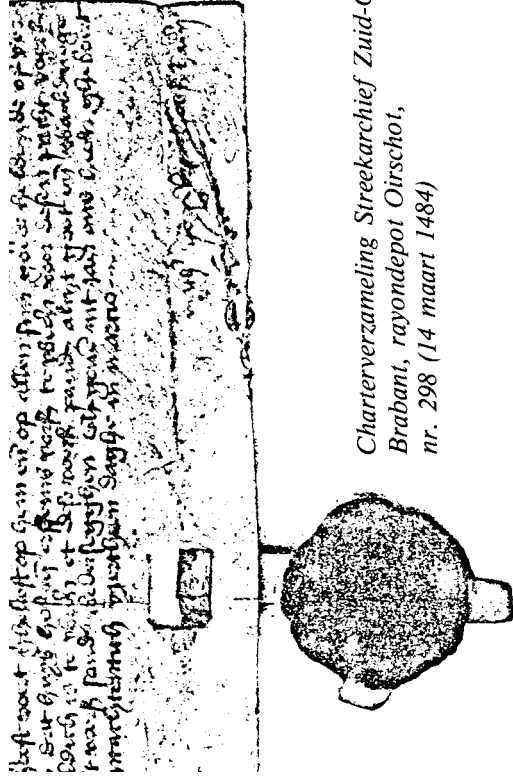
Generatie III zijn de nakomelingen van Henrich (II.3), gehuwd met Hilleke Roeloff Borkels. Hilleke is overleden vóór 1444. Henrich geeft aan zijn kinderen het vruchtgebruik van een hoeve op Welpschot (Strijp), waarvan de pachter Aert van de Korenvenne is. De kinderen verkrijgen tevens het vruchtgebruik van een hoeve in Oirschot in de Raffendonck. Deze overdracht vindt plaats op 28-9-1414.²¹) Eén van de kinderen, Henrich (111.2), wordt schepen van Oirschot (1464) en evenals zijn broer Dirck (111.4) bezit hij goederen in Audenhoven in Oirschot.

Uit bovenstaande gegevens, kan worden opgemaakt dat zowel de Oirschotse als de Astense tak gesproten zijn uit generatie I, die zich aanvankelijk in Son ophield.

A.) >, e. z.z. za!, 39 - , ' , op N/2-95 p. 101

RA Oirschot, nr. 122A, 1464

Henrich van Onstaden (111.2), schepen in Oirschot

*Charterverzameling Streekarchief Zuid-Oost
Brabant, rayondepot Oirschot,
nr. 298 (14 maart 1484)*

Direk (III.4) en Henrick (III.2) van Onstaden bezitten goederen te Audenhoven.

BRONNEN

1. A.F.O. Sasse van Flsselt, Een kasteeltje te Ostade onder Asten, (Taxandria, 1926-3).
2. W. Heesters, Uit de Geschiedenis der oude Vrijheid St. Oedenrode, de buurt Ostayen (Heemschild, jrg. III-IV, 1969-1970).
3. De hierna volgende gegevens zijn vnl. gevonden in de "Bossche protocollen", de serie akten die burgers uit stad én Meerij van Den Bosch in aanwezigheid van schepenen van Den Bosch door de Bossche secretaris op hebben laten maken. De serie, die begint in 1367, is middels fiches toegankelijk gemaakt (zie hiervoor het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch, 1367-1400, door dr. M.H.M. Spierings, deel LIX uit de serie Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland).
Hoewel de gegevens misschien enigszins fragmentarisch overkomen, willen we ze u toch niet onthouden.
4. Bossche Prot. 1368-1369 fol. 231 St. Oedenrode
Bossche Prot. 1400-1401 fol. 417v Rosmalen
5. Bossche Prot. 1428-1429 fol. 276" Oirschot
6. Bossche Prot. 1446-1447 fol. 36 's-Hertogenbosch
7. Bossche Prot. 1428-1429 fol. 209 St. Oedenrode
8. Bossche Prot. 1431-1432 fol. 49v St. Oedenrode
9. Bossche Prot. 1397-1398 fol. 80 Son
10. Bossche Prot. 1427-1428 fol. 235 Son
11. Bossche Prot. 1436-1437 fol. 68v Son
12. Bossche Prot. 1437-1438 fol. 119 Son
13. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 236 Son
14. Bossche Prot. 1402-1403 fol. 380" Eindhoven
15. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 12 Son
16. Bossche Prot. 1416-1417 fol. 455v Son
17. Bossche Prot. 1489-1490 fol. 122" Asten
18. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 138 Asten
Het vernaderen van een recht betekent dat een recht dat overgegaan is op iemand, aan iemand anders toebehoort, omdat deze een nauwere bloedverwantschap heeft met de gever.
19. Bossche Prot. 1447-1448 fol. 271 Asten
Bossche Prot. 1449-1450 fol. 347 Asten
Bossche Prot. 1452-1453 fol. 334 Asten
20. Bossche Prot. 1412-1413 fol. 451" Eindhoven
21. Bossche Prot. 1443-1444 fol. 211 Strijp

III.

VALSE NOTEN IN BEST

(of: de strijd van burgemeester Dobbelaere tegen de komst van harmonie St. Cecilia)

door J. Suijkerbuijk

Op 1 februari 1845 wordt in Best het muziek-gezelschap "De Harmonie" opgericht. Het gezelschap staat onder voorzitterschap van L.H. Boelaers en telt bij de aanvang negen leden, een aantal dat in korte tijd verdubbeld is. Twintig jaar later staat her er niet meer zo best voor met De Harmonie. Van enige discipline is geen sprake meer, de repetities worden slecht bezocht en het bestuur functioneert niet meer naar behoren. Onder impuls van Willem Douwe Eeltjes, rijksopzichter van de Staatsspoorwegen, worden de touwtjes weer strakker aangehaald. Dit heeft een gunstig effect op de vereniging. Het gezelschap gaat met ingang van 1 februari 1865 onder de naam "De Eendracht" verder en wordt een bloeiende vereniging. Talrijke gebeurtenissen worden in het gemoedelijke Best met de muziekklinken van De Eendracht opgeluisterd.

De jaren 1926-1929 vormen een uiterst roerige periode in de Bestse muziekgeschiedenis. A. Hiddink, onderwijzer aan de jongensschool en afkomstig uit een zeer muzikale familie, nam in 1926 het initiatief tot de oprichting van een nieuwe harmonie.

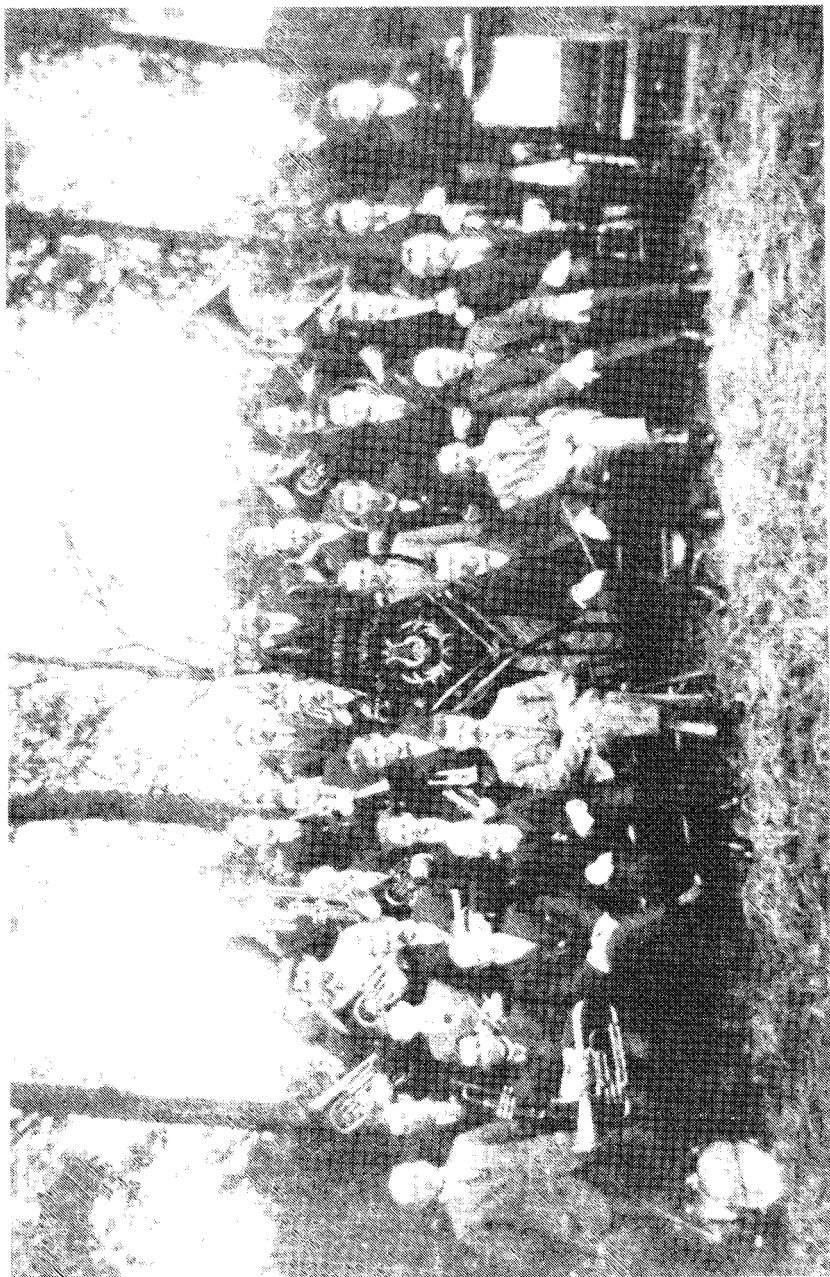
Dit initiatief bracht de gemoederen in Best danig in beweging. Aanleiding tot deze stap vormde de aankoop van een piano door De Eendracht, voor een bedrag van! 1000, — . Hiddink, die jongens muziekles gaf en opleidde om na verloop van tijd tot de harmonie toe te kunnen treden, was het met die aankoop absoluut niet eens en vond het weggegooid geld. De piano (lage stemming) paste niet bij de harmonie (hoge stemming). De aanschaf ervan druiste in tegen zijn muzikale eergevoel en hij zegde zijn medewerking aan De Eendracht op. Hij kreeg een aantal mensen achter zich, waaronder ook leden van De Eendracht. Dit waren voornamelijk jonge muzikanten, die hij zelf had opgeleid.)

De nieuwe harmonie kreeg de naam St. Cecilia en op 21 juni 1927 vond de officiële oprichtingsvergadering plaats. De monopolie-positie van De Eendracht werd doorbroken en hiermee was de kiem gelegd voor een conflictsituatie in de Bestse dorpsgemeenschap, die ruim twee jaar zou duren. Er vonden felle discussies plaats tussen aanhangers van de oude en van de nieuwe harmonie en er verschenen ingezonden stukken in de krant. Wij zullen aan de hand van de ambtelijke stukken nagaan, hoe deze affaire zich verder heeft ontwikkeld.²⁾

Bij de harmonie in oprichting sluiten zich 18 "werkende" leden aan (zie bijlage). Om als harmonie te kunnen functioneren is het uiteraard noodzakelijk dat er gerepeteerd wordt en dat er uitvoeringen gegeven kunnen worden. De plaatselijke politieverordening laat dat niet zonder meer toe en daarom richten A. Hiddink en J. Prinsen, respectievelijk directeur en president, op 12 juli 1927 een verzoek tot het college van B. en W. van Best, om in het openbaar te mogen optreden en te mogen oefenen in het café van M. Leijtens. Aan De Eendracht, die over een oefenlokaal in café Roche beschikt, zijn indertijd ook de vereiste vergunningen verstrekt en St. Cecilia wil op gelijke voet behandeld worden. B. en W. laten, eerst bij monde van secretaris H. van Zeeland en daarna schriftelijk weten, dat de behandeling van een dergelijk verzoek tot de competentie behoort van de burgemeester, als hoofd van de politie en verantwoordelijk voor de openbare orde. Hoewel de beide ondertekenaars van het verzoek ongetwijfeld bekend zijn bij zowel het college van B. en W. als de gemeentesecretaris, wordt in de adressering opgemerkt, dat één van de beide handtekeningen onleesbaar is en die persoon derhalve onbekend. En dat terwijl beide heren Hiddink en Prinsen op 8 juli een onderhoud met de burgemeester hebben gehad, waarin hen werd medegedeeld, dat ze het verzoek aan het college van B. en W. moesten richten!

In het verzoekschrift, dat vervolgens aangetekend aan burgemeester J.F.M. Dobbelaere wordt verzonden, stellen Hiddink en Prinsen dat het hen voorkomt dat zij worden tegengewerkt en als inwoners van de gemeente op een betere behandeling hadden mogen rekenen. Zij voegen er nog enigszins dreigend aan toe, dat, als de beslissing negatief uit mocht vallen, zij hun beklag zouden doen bij de commissaris van de koningin.

Geïrriteerd laat burgemeester Dobbelaere hen weten, dat hun brief voor kennisgeving is aangenomen en dat hij er zijn volle aandacht aan zal schenken. Veel haast maakt hij echter niet, maar enkele weken later weet één van de leden te vertellen, dat hij van veldwachter Harks heeft vernomen, dat de burgemeester de gevraagde vergunning weigert. Naar aanleiding hiervan richt het bestuur van St. Cecilia zich inderdaad tot de commissaris van de koningin, met het verzoek om de burgemeester ertoe te bewegen om St. Cecilia op gelijke wijze als De Eendracht te behandelen. Wanneer de burgemeester om uitleg wordt gevraagd, ontkent hij dat hij de vergunning heeft geweigerd. Hij is er een keer over aangesproken door Hendrik Leytens, die regelmatig bij hem dienst doet als particulier chauffeur en lid is van de "z.g. harmonie St. Cecilia". Via veldwachter Harks had hij Leytens laten weten, dat, indien hij informatie wenste, hij zich maar "officieel" tot hem moest wenden. Tenslotte deelt burgemeester Dobbelaere nijdig aan commissaris van de koningin, A.E.J. baron van Voorst tot Voorst, mede, dat hij de muzikanten maar moet berichten, dat ze een verzoekschrift in kunnen dienen, maar dan zonder dreigementen!

*Harmonie De Eendracht, b.g.v. het 75-jarig bestaan, 1920
(fotocoll. C. van de Biggelaar)*

Aldus geschiedt: op 20 september dienen Hiddink en Prinsen opnieuw een verzoek in, ditmaal zonder verder commentaar. Opnieuw tracht de burgemeester de zaak op te houden. Hij wil nog geen beslissing nemen, alvorens hij het standpunt van de commissaris van de koningin kent. Hiermee doelt hij op het antwoord op de brief die het bestuur naar Den Bosch had verzonden. Hij verdaagt zijn beslissing "uit beleefdheid jegens zijn superieuren". Per kerende post laten Hiddink en Prinsen hem weten dat zij dat antwoord al op 16 september hadden ontvangen. Naar aanleiding daarvan, hebben zij immers opnieuw een verzoekschrift ingediend.

Daarna verlangt burgemeester Dobbelaere een uittreksel van de oprichtingsvergadering, een lijst van de bestuurs- en werkende leden en een reglement van de harmonie. Tenslotte vraagt hij nog of zij soms de voortzetting zijn van het muziekgezelschap "De Dwalende Broeders", zoals hij heeft gehoord.

De burgemeester krijgt al de stukken, waar hij om gevraagd heeft. Op zijn laatste vraag wordt door het bestuur ontkennend geantwoord. "De Dwalende Broeders", een klein muziek-gezelschap, staat geheel los van St. Cecilia. Het bestuur had deze laatste brief met bijlagen op 10 oktober verzonden. Twee weken later herinnert het bestuur de burgemeester aan het verzoekschrift. Burgemeester Dobbelaere raakt meer en meer geïrriteerd. Op niet mis te verstane wijze schrijft hij terug, dat hij daar niet aan herinnerd hoeft te worden en hij wil zich zeker niet door hen op laten jagen.

Op 12 november 1927 valt dan uiteindelijk de beslissing: het verzoek wordt afgewezen. De burgemeester acht het optreden van een tweede harmonie in strijd met het algemeen belang. Verder wil hij zich niet over zijn besluit uitlaten. Het bestuur van St. Cecilia, uiteraard zeer verbolgen, geeft zich echter niet gewonnen en zoekt steun bij de commissaris van de koningin. En niet tevergeefs. Baron Van Voorst tot Voorst begrijpt de afwijzing niet, vooral niet omdat het bestuur toch precies gedaan had, wat van hen was verlangd. Hij geeft de burgemeester dan ook in overweging om in het belang van de rust en orde in Best, de beslissing nog eens in beraad te nemen. Op kerstavond reageert burgemeester Dobbelaere op de brief uit Den Bosch. Juist om de vrede in het dorp te bewaren, heeft hij de vergunning geweigerd. De oprichters waren er in zijn ogen enkel op uit om de aloude harmonie De Eendracht dwars te zitten. twee muziekgezelschappen in een kleine gemeenschap als Best zouden niet kunnen floreren. Steunverlening aan St. Cecilia zou in zijn ogen indruisen tegen het algemeen belang. Ter ondersteuning van zijn argumenten, haalt hij nog voorbeelden aan, waaruit de kwade bedoelingen van de oprichters moeten blijken. De onderwijzer A. Hiddink heeft een jongen, die lid was van De Eendracht, buiten medeweten van de ouders, overgehaald om tot St. Cecilia toe te treden. Enkele leden zouden in het dorp bovendien rondvertellen, dat de burgemeester "de bak" in moet. Gelet op de "geest" waaronder de vereniging is opgericht en gelet op de personen, die er deel van uitmaken, heeft hij afwijzend beschikt.

De hele affaire komt hierdoor meer en meer in de persoonlijke sfeer. Dit wordt uiteraard ook door de commissaris van de koningin opgemerkt. Hij had verwacht dat de wenk, die hij had gegeven tot een andere opstelling van de burgemeester zou leiden. Volgens hem kiest de burgemeester partij tussen burgers en worden de bestaande tegenstellingen alleen maar toegespitst. In april 1928 nodigt hij de burgemeester uit om naar Den Bosch te komen. Dobbelaere ziet daar het nut evenwel niet van in. Naar aanleiding van een eerder gesprek tussen de commissaris van de koningin en de gemeentesecretaris, heeft laatstgenoemde een onderhoud met het bestuur van St. Cecilia gearrangeerd. Hierna zal een bemiddelingspoging tussen De Eendracht en St. Cecilia op gang worden gebracht. Burgemeester Dobbelaere zal de secretaris opdragen om de commissaris van de koningin van de voortgang op de hoogte te houden.

De commissaris van de koningin is zeer ontstemd over de weigering van burgemeester Dobbelaere om aan de uitnodiging gehoor te geven. Door middel van een telegram roept hij de burgemeester op, om toch in het gouvernementsgebouw te verschijnen. Het onderhoud vindt plaats op 24 april. Er vallen harde woorden, waarbij burgemeester Dobbelaere zelfs beticht wordt van "machtsmisbruik". De burgemeester bindt in en zegt toe, dat hij de gevraagde vergunningen zal verlenen. De volgende dag licht hij zijn wethouders en de raadsleden in. Hij zal gunstig op het verzoekschrift beschikken, maar omdat hij het nog steeds in strijd acht met het algemeen belang, wil hij er de verantwoording niet voor dragen.³⁾

Direct na het bewuste gesprek, stuurt de commissaris van de koningin een brief naar de burgemeester, welke hij moet doorgeven aan het bestuur van St. Cecilia. Hierin staat dat het "misverstand" tussen gemeente en harmonie uit de weg geruimd is en dat de burgemeester in het vervolg St. Cecilia op gelijke wijze als De Eendracht zal behandelen. Burgemeester Dobbelaere protesteert nog (vooral tegen de term "misverstand"), maar hij moet de brief ongewijzigd aan het bestuur overhandigen.

Omdat de burgemeester de verantwoording van de beschikking niet op zich wil nemen, komt de hele affaire op de agenda van de raadsvergadering van 30 april 1928. Tijdens de behandeling van dit punt, geeft burgemeester Dobbelaere de voorzittershamer aan zijn plaatsvervanger, loco-burgemeester J. Eijsbouts, en verwijdt zich uit de raadszaal. De gemeenteraad stelt zich, na rijp beraad unaniem achter de burgemeester op en acht de gronden, waarop de vergunning werd geweigerd, gerechtvaardigd. De raad verzoekt de burgemeester om te blijven weigeren, totdat de raad zich er nader over heeft uitgesproken. Besloten wordt om een commissie in te stellen, die moet proberen om de zaak tot een oplossing te brengen. Van dit raadsbesluit wordt mededeling gedaan aan de burgemeester, de commissaris van de koningin en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Landbouw.

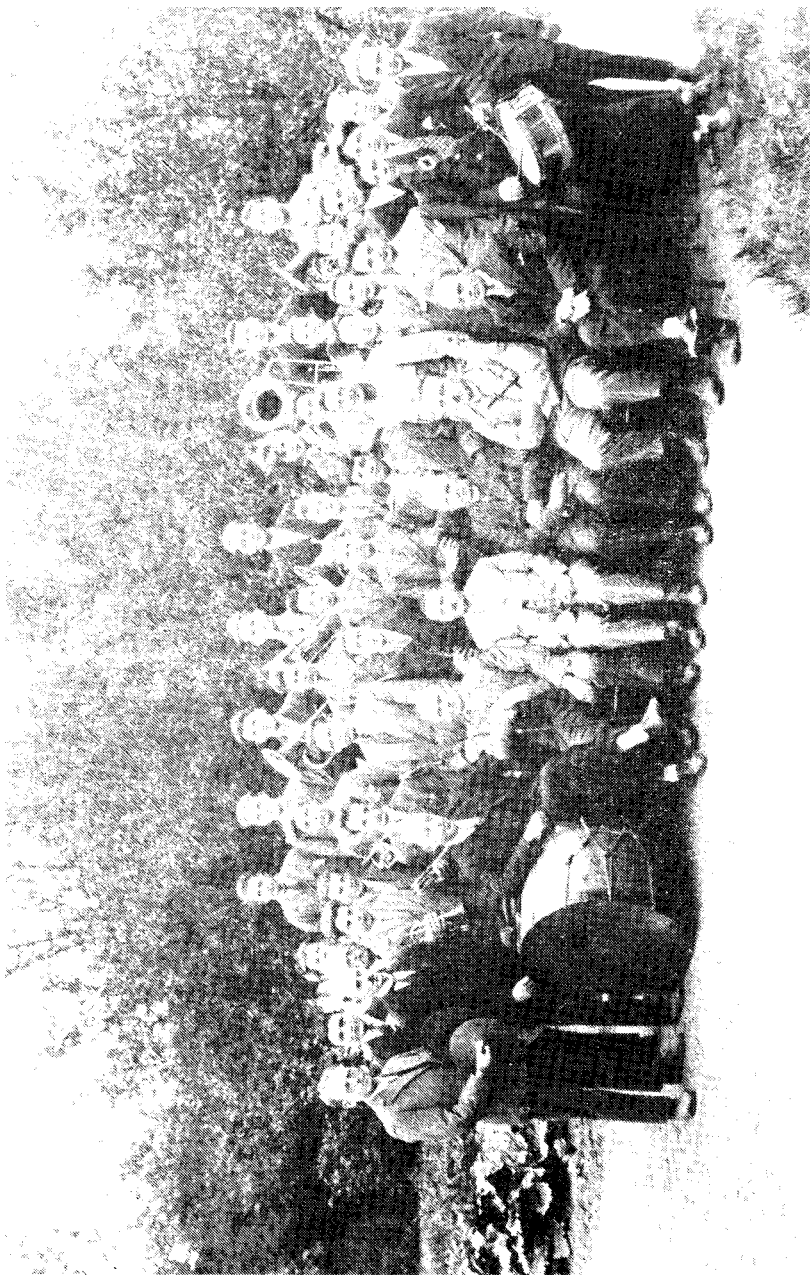
Op diezelfde 30 april richt het bestuur van St. Cecilia nog maar eens een verzoek aan de burgemeester om een vergunning voor het houden van repetities en het geven van uitvoeringen. Dit gebeurt dan op aanraden van de commissaris van de koningin, die, zoals hierboven vermeld, van mening was, dat de burgemeester nu niet meer zou weigeren. Maar burgemeester Dobbelaere verdaagt de beslissing. Hij wendt zich dan tot de Minister van Binnenlandse Zaken. Hij acht zich in een onmogelijke positie: enerzijds wil de commissaris van de koningin dat hij de vergunning verleent, en anderzijds wil de gemeenteraad dat hij weigert.

In de zomer van 1928 is de raadsctie., bestaande uit J. Eijsbouts, H. van Heeswijk en H. van Beerendonk, bezig geweest om de partijen nader tot elkaar te brengen. Het bestuur van De Eendracht is direct bereid aan een oplossing mee te werken. St. Cecilia weigert in eerste instantie elke medewerking. Volgens het bestuur is een dergelijke cie. overbodig, omdat volgens de commissaris van de koningin het "misverstand" was opgelost en aan hen de gevraagde vergunningen verleend zouden worden. Zij vinden overigens, dat een aantal raadsleden niet onpartijdig kunnen zijn, vanwege de nauwe banden, die zij onderhouden met De Eendracht. Zij nemen het de raad hoogst kwalijk, dat alle leden achter het beleid van de burgemeester stonden, terwijl deze door de commissaris van de koningin toch van "machtsmisbruik" was beticht. Zij zijn alleen bereid aan een gesprek deel te nemen, als niet een samenvoeging, maar een naast elkaar bestaan van de twee verenigingen als uitgangspunt dient.

De leden van de cie. wenden zich nu ook tot de commissaris van de koningin. Deze is ingenomen met de pogingen van de raad en zegt hen alle steun toe. Hij zorgt er tenslotte persoonlijk voor, dat het bestuur van St. Cecilia toch naar de onderhandelingstafel gaat. Maar het gesprek loopt op niets uit. Volgens de cie. staat de halsstarrige houding van St. Cecilia een oplossing in de weg. De leden van de cie. zien vervolgens geen reden meer om de onderhandelingen voort te zetten.

De hele, toch onverkwikkelijke affaire houdt ook de gemoederen op hoog niveau bezig. In antwoord op het schrijven van burgemeester Dobbelaere, laat de minister van Binnenlandse Zaken op 19 mei weten, dat de commissaris van de koningin geen "bevel" had gegeven, zoals de burgemeester het in zijn brief had doen voorkomen, maar slechts een "advies". De burgemeester blijft de eerste verantwoordelijke persoon.

Wanneer de verzoeningspoging van de raadsctie. op niets is uitgelopen, verlangt burgemeester Dobbelaere van de minister expliciet te vernemen of hij op eigen gezag mag handelen. Dat wil zeggen in het belang van de gemeente, zonder door de commissaris van de koningin "bedreigd" te worden met eventuele "gevolgen". Eenzelfde vraag stelt hij aan de commissaris van de koningin. Door beide wordt hierop instemmend gereageerd. Inmiddels was echter baron Van Voorst

*Harmonie St. Cecilia, ca. 1927 (bestuur, werkende leden en medestanders)
op de voorgrond zittend: geheel links J. Prinsen; derde van links H. van Gemert en tweede van rechts A. Hiddink
(fotocoll. W. van der Heijden)*

tot Voorst overleden en opgevolgd door Jhr. A.B.G.M. van Rijckevorsel. Was de verhouding met baron Van Voorst tot Voorst zeer koel, met Van Rijckevorsel wordt het al niet veel beter. Vooral niet als burgemeester Dobbelaere aan Van Rijckevorsel laat weten, dat als wijlen baron Van Voorst tot Voorst anders had gehandeld en niet "dreigend met de vuist op tafel had geslagen", de zaak geheel anders zou zijn verlopen. Dit komt hem op een zeer boze brief van Van Rijckevorsel te staan.

Inmiddels vraagt de harmonie op 20 september of er al een beslissing is te nemen, aangaande hun verzoek. De burgemeester velt zijn oordeel en blijft bij zijn aanvankelijke weigering om de vergunningen af te geven, gesterkt als hij is door de toezegging van hogehand, dat hij alleen degene is die er over beslist. Opnieuw een tegenslag voor de harmonie, maar ook nu nog acht het bestuur zich niet verloren. Zij vragen Koninklijke goedkeuring aan als vereniging, hetgeen hen bij Koninklijk Besluit van 6 februari 1929 wordt verleend. Op die manier hopen zij een nieuw wapen in handen te hebben.

Door een bestuurswisseling dienen vervolgens H.L.F. van Gemert, als voorzitter, en J.J.F. van de Ven, als secretaris, opnieuw een verzoek in. Ze ondersteunen het verzoek door aan te geven, dat de leden tot het "vrede- en ordelievend" gedeelte van de bevolking behoren en al twee jaar geen enkele aanleiding tot klachten hebben gegeven. Bovendien had Hare Majesteit de statuten van de vereniging goedgekeurd, waardoor zij gehouden zijn aan de wet en de reglementen ten aanzien van de openbare orde en goede zeden. Al die tijd had de harmonie geoefend in een loods, waarvoor geen vergunning vereist was. In omliggende dorpen hadden ze zelfs uitvoeringen gegeven en aan concoursen meegedaan. Op 7 februari wordt het verzoekschrift ingediend. Burgemeester Dobbelaere blijft bij zijn standpunt en weigert opnieuw.

De bestuurswisseling had in de persoonlijke verhoudingen geen verbetering gebracht, integendeel. De bestuursleden veronderstellen dat secretaris Van Zeeland voor een groot deel achter het beleid van de burgemeester zit. Dit wordt door burgemeester Dobbelaere ten stelligste ontkend en hij laat hier over zelfs een onderzoek door de politie instellen. Op zijn beurt zegt burgemeester Dobbelaere het vreemd te vinden dat J. van de Ven in het bestuur zit. Hij heeft immers nooit iets met muziek te maken gehad. Volgens de burgemeester is het voor hem enkel de bedoeling om dwars te zitten. Dit vloeit nog voort uit het feit dat hij (burgemeester Dobbelaere) in 1901 tot opvolger is benoemd van de vader van J. van de Ven. Hij, en met hem de hele familie Van de Ven, had verwacht dat een zoon van burgemeester Van de Ven en broer van het bestuurslid, op die post zou komen. H. van Gemert, voorzitter van St. Cecilia, zou volgens de burgemeester al tijden lang een lastercampagne tegen secretaris Van Zeeland voeren. In 1920 zou hij bovendien al geprobeerd hebben om De Eendracht "te niet te doen".

Zo gaan de beschuldigingen over en weer. Een boodschapper, die namens St. Cecilia een brief aan de burgemeester wil afgeven, wordt niet toegelaten en op de secretarie weigert men om de brief in ontvangst te nemen. Het bestuur refereert de opstelling van de burgemeester zelfs aan het "slaventijdperk".

Ten einde raad richt het bestuur van de harmonie zich tot hare majesteit de koningin. Zeer uitvoerig wordt de hele zaak uitgelegd. Volgens het bestuur zijn het enkel persoonlijke motieven die achter de weigering schuil gaan. Ze vragen of zij de burgemeester ertoe zou willen bewegen om de eerdere toezegging, door de commissaris van de koningin gedaan, gestand te doen.

De burgemeester wordt uiteraard gevraagd zijn mening te geven. Hij weerlegt alle beschuldigingen, die tegen hem persoonlijk zijn geuit en hij geeft even uitvoerig aan, dat hij alleen maar heeft gehandeld in het belang van de gemeente Best.

Dan gebeurt er enige maanden niets. Hieraan ligt waarschijnlijk ook het naderende afscheid van burgemeester Dobbelaere ten grondslag. Per 1 oktober 1929 neemt hij, inmiddels 73 jaar oud, op eigen verzoek ontslag.

Prompt komt het bestuur van de harmonie weer in actie. Op 2 oktober wordt er opnieuw een rekest ingediend en loco-burgemeester Eijsbouts verleent de vergunningen, voorlopig tot aan de ambtsaanvaarding van de nieuwe burgemeester. Op 19 oktober 1929 wordt P.J.C. Strik, per 1 oktober officieel tot burgemeester benoemd, in Best ingehaald.⁴) Aan de feestelijke optocht nam ook harmonie St. Cecilia deel, wat het eerste openbare optreden in de straten van Best betekende. Zonder enige discussie verleent burgemeester Strik op 24 oktober aan harmonie St. Cecilia de gevraagde vergunningen en komt er toch nog een abrupt einde aan de slepende affaire. Nog in 1929 merken B. en W. op, dat er tussen beide gezelschappen De Eendracht en St. Cecilia inmiddels een goede verstandhouding is ontstaan.

BIJLAGE

Samenstelling harmonie St. Cecilia op 21 juni 1927

bestuur: J. Prinsen, president

M. Leytens, secr.-penningmeester

A. van Heeswijk, commissaris

C. Leytens, commissaris

A. Hiddink, directeur

werkende leden: J. de Bar

J. van de Berk

H. Evers

J. van Hak

A. van Heeswijk

J. van Heerenbeek

W. van der Heijden

P. Lathouwers

C. Leytens

H. Leytens

J. Leytens

M. Leytens

W. van Pelt

A. Stabel

M. Vogels

C. Vogels

Th. Vogels

F. Vogels

NOTEN

1. Juist in die periode (1926) waren twee jongens zo ver gevorderd, dat zij bij de harmonie zouden kunnen gaan spelen. Uit eigen beweging kozen zij daarop niet voor De Eendracht, maar voor de nieuwe harmonie. Deze twee jongens waren Wim van Pelt en Wim van der Heijden. Van de heer Van der Heijden, een zeer goede bekende in de Bestse muzikwereld, vernamen wij wat de aanleiding was geweest, die tot de oprichting van de nieuwe harmonie had geleid. Op de foto van St. Cecilia staan beide jongens achter H. van Gemert (links: W. van Pelt en rechts: W. van der Heijden).
2. Archief Gemeente Best, inv.nr. 1491.
3. De verhouding tussen commissaris van de koningin, baron Van Voorst tot Voorst en burgemeester Dobbelaere, was hiermee op een dieptepunt gekomen. Later erkent burgemeester Dobbelaere, dat hij zich "nimmer in de vriendschap van de commissaris van de koningin had mogen verheugen".
4. Archief Gemeente Best, inv.nr. 163.

IV. KEMPISCHE CURIOSA 3

EEN OIRSCHOTSE TEUT VERMOORD IN LOTHARINGEN

door J. Lijten

Bij het horen van het woord Teut denken vele mensen aan Luiksgestel en Lommel, maar ook vanuit vele andere plaatsen in onze omgeving zwierven teuten uit tot in verre streken.

Jan Janszoon van Leuven was een Oirschotse koperteut, van wie we enkel iets weten uit het concept van een machtiging, gegeven door zijn weduwe aan een collega-teut, om haar belangen in Lotharingen te behartigen, gedateerd 20 augustus 1689. (Rechterlijk archief van Oirschot, vrl. inv.nr. 3809).

Het stuk van de hand van secretaris Peter van Anandel, door ons 'concept' genoemd, door hemzelf 'project', is gesteld in het Latijn maar met vele fouten. Wij zijn van mening, dat Peter van Anandel heel wat beter Latijn kende, dan dit stuk zou doen vermoeden. Hij zal deze eerste tekst wel hebben gecorrigeerd en bijgeschaafd, om de gemachtigde een behoorlijke schepenakte mee te kunnen geven. De gegevens zijn echter wel toereikend voor een globaal inzicht in de situatie.

Jan Janszoon van Leuven was nog jong en pas getrouwd met Helena Maria van Esch, ook Maria genoemd. Maria zal dus haar roepnaam geweest zijn en Helena haar tweede naam, die tot in deze eeuw dikwijls vóór de roepnaam geplaatst werd. Vol goede moed ging hij spoedig na zijn huwelijk op weg naar het hertogdom Lotharingen, om daar zijn koperwaar aan de man te brengen. Gekomen in het dorp Donbraeij kreeg hij blijkbaar ruzie met enkele mensen, waarbij hij de dood vond. Over de verslagenheid van de jonge weduwe, toen dit droevig bericht Oirschot bereikte, wordt in het ambtelijk stuk niet gesproken maar alleen over de machtiging, die zij gaf aan een collega-teut van haar man, Thomas Peters wonend te Lommel, om in haar naam de zaak in Donbraeij af te wikkelen. Uit de formulering lijkt nog geconcludeerd te moeten worden, dat Jan van Leuven met enkele collega's een vennootschap gevormd had.

Daar de plaats Donbraeij in Lotharingen op geen enkele kaart vindbaar bleek, raadpleegden wij een oud-klasgenoot, die tientallen jaren docent was aan meerdere colleges in Frankrijk, het laatst in Attis Mons in de buurt van Parijs, en die voorzien was van een indrukwekkende bibliotheek met name op het gebied van de Franse geschiedenis en geografie. De enige plaats, die in aanmerking kon komen voor het zeventiende-eeuwse Donbraeij in Lotharingen, bleek het dorpje, dat tegenwoordig de naam draagt Dombrot le Sec, gelegen enige kilometers ten zuiden van Vittel op het plateau van Langres in het departement des Vosges.

Daarheen werd dus koers gezet in de zomervacantie van 1980. Voorzichtigheids-halve namen we na een natte doch vlotte reis via Ardense déviations, Luxemburg, Metz en Nancy onze intrek in hotel Beauséjour in Vittel, waar we ons goed thuis voelden in het rustige gezelschap van gepensioneerd ambtenaren, onderwijzeressen, secretaresses en andere bejaarde en bedagde gasten.

Van daaruit werd de volgende dag de expeditie ondernomen naar Dombrot le Sec, dat een dorpje bleek te zijn met een paar honderd inwoners, waar in de nog draaglijke warmte van de voormiddag nauwelijks een kip op straat was te bekennen. Wij bezochten de kerk en het daaromheen gelegen kerkhof, waar we - overeenkomstig onze verwachting - geen naam van Jan van Leuven vermeld vonden. De naamsvermeldingen van de grafkruisen gingen niet verder terug dan de vorige eeuw.

*Gezicht op het
kerkje van
Dombrot le Sec*

foto: auteur

Het kostte enige moeite, om het gemeentehuis te vinden. Het ons gewezen gebouw bleek te bestaan uit een gang met aan weerszijden een lokaal. Door de ramen van het gesloten gebouw naar binnen turend, constateerden we, dat het ene lokaal de school was en het andere vermoedelijk bureau van de secretaris, raadzaal enz. Ook het huis van de secretaris, schuin daartegenover, bleek geslo-

ten en de buren vertelden ons, dat de bewoner - enige ambtenaar in Dombrot le Sec - voor een maand op vakantie was. Een boerderij niet ver daarvandaan werd ons aangeduid als het huis van de burgemeester. Deze was op het land aan het werken, maar zou rond vier uur in de namiddag thuis zijn. Bij onze terugkomst bleek de burgemeester niet de man te zijn van de vrouw, die ons te woord gestaan had, maar haar nog thuis wonende zoon van midden twintig, die van zijn tractor af klom en ons uitnodigde in de heldere huiskamer. Burgemeester Claude Michel vertelde ons, dat er in de gemeente geen archieven waren van vóór de revolutie. Als er nog iets was, zou dat in de departementshoofdstad Epinal moeten zijn, maar hij had er niet veel fiducia in. Op onze nieuwsgierige vraag, hoe het moest, wanneer er tijdens de vakantie van de secretaris een geboorte of sterfgeval plaats had, zei hij, dat de formaliteiten van de burgerlijke stand dan wel konden wachten tot na diens terugkomst, of dat eventueel de secretaris van een naburig dorp deze kon vervullen. Wij kregen de indruk, dat deze theoretische moeilijkheid zich nog nooit in werkelijkheid had voorgedaan.

Op de Michelinkaart hadden we al geconstateerd, dat er op enkele honderden meters naast het dorp een 'voie romaine' een romeinse weg liep in ongeveer noord-zuidelijke richting. Wij besloten deze weg te verkennen, waarbij we al gauw enkele groepjes ontmoetten, die kennelijk een trektocht aan het maken waren. Daarbij bleken zij behoorlijke dagmarsen te maken, tot 60 km. toe. Zij vertelden ons, veel gebruik te maken van de oude romeinse wegen, die veelal niet verhard maar goed begaanbaar waren en zich over vele tientallen kilometers praktisch kaarsrecht over het golvende heuvelland uitstrekten, zodat zij op rustige wijze comfortabele afstanden konden maken. Dit bracht ons op de gedachte, dat de teuten ook veel gebruik gemaakt zullen hebben van deze romeinse wegen en bij voorkeur de plaatsen bezocht zullen hebben, die daar dicht bij lagen. Het is goed ons te realiseren, dat deze door het romeinse leger aangelegde verbindingen de eerste Europawegen waren.

Afgaande op de tekst van de genoemde machtiging, dachten we, dat Jan van Leuven in het voorjaar van 1689 getrouwd zou zijn. Wij vonden echter zijn huwelijk zowel in het schepenen-trouwregister als in het trouwboek van de pastoor aangetekend op 22 februari 1688. In beide registers wordt echter Cornelis als zijn vader genoemd. Wij nemen aan, dat ook op dit punt het concept der machtiging onnauwkeurig is. Mogelijk werd hij Janszoon genoemd naar zijn grootvader; soortgelijke wendingen komen immers meer voor in Oirschot. De vader van de bruid was Antonius.

Volgens het schepenen-trouwregister was Jan geboren en wonende te Arendonk en 26 jaar oud, toen hij trouwde. Zijn bruid was geboren en wonende te Oirschot en 25 jaar oud.

Wij vonden van dit echtpaar geen kinderen en evenmin een tweede huwelijk van de jonge weduwe.

* * * * AANKONDIGING * * * *

DRIEKWART EEUW ST. CAECILIAKERK VELDHOVEN

Bijzonderheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk van Veldhoven-dorp 1913 - 1988

Vorig jaar werd een begin gemaakt met de serie "Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven". De intentie van deze uitgave is, in afzonderlijke deeltjes, een aantal facetten te beschrijven uit de Veldhovense historie. Gekozen is voor een populair-wetenschappelijke aanpak, met veel afbeeldingen. Indien mogelijk wordt geprobeerd de uitgave te doen aansluiten bij actuele gebeurtenissen. De Veldhovense Caeciliakerk staat dit jaar extra in de belangstelling. Naast haar bijzondere architectuur, bepaalt dit gebouw nadrukkelijk het beeld van het kerkdorp Veldhoven. Reden genoeg de historie van deze kerk te beschrijven. Bij gelegenheid hiervan is door Jacq. Bijnen en pastor Th. Kuijpers een boekwerkje samengesteld. Het heeft een omvang van 104 pagina's en 90 afbeeldingen.

In dit boek kunt u o.a. lezen over:

- de vroegere St. Caeciliakerken van Veldhoven;
- de voorbereidingen tot de bouw van de huidige kerk;
- de H. Caecilia, patrones van de parochie;
- de verbondenheid van het Veldhovense gemeentebestuur met de patrones van de parochie;
- over de architectuur van het oorspronkelijke gebouw;
- over de verbouwing van 1957-'58;
- een korte schets van de pastoors sedert 1913 en van architect W. te Riele;
- de kerk tijdens de oorlogsjaren 1940-1945;
- een beschrijving van een deel van het parochiaal kunstbezit;

Ook is een naamlijst opgenomen van de bestuurders van de parochie sedert 1913.

Dit boek is verschenen als deel 3 van de serie "Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven". Het wordt U meteen toegezonden na overmaking van een bedrag van f 20, — (dit is inclusief f 2,50 verzendkosten), op de Rabobank te Oerle, rek.nr. 1385.04.490, t.n.v. J. Bijnen, Clementinalaan 2 (gironummer Rabobank is 1107563) o.v.v. St. Caeciliakerk.

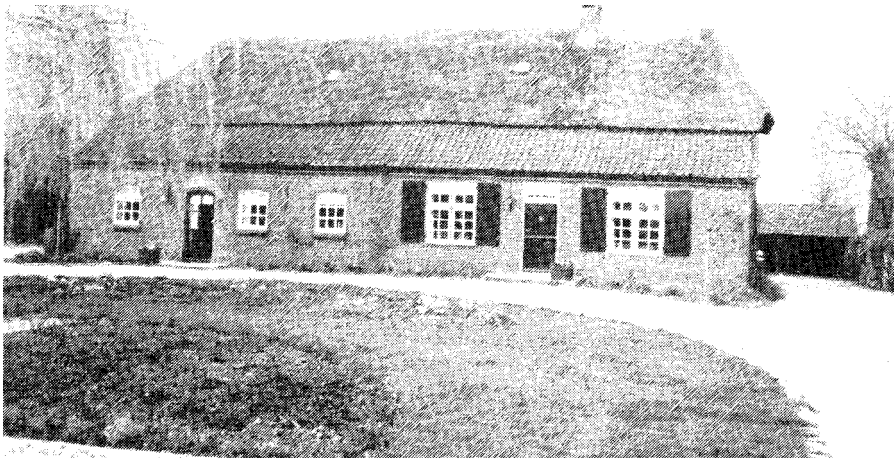
**V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT-BEST
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW**

door C. Scholten

59. HUIS "DE WILDEMAN", VLEUTSTRAAT 8 (sectie G 418)

De verpondingsregisters van de herdgang Verrenbest vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

- A. DIRCK GOORTS HOPPENBROUWERS ± 1630
(overl. 21.07.1645)
- B. CHRISTINA DENIS V.D. ACKER, WED. DIRCK GOORTS HOPPENBROUWERS 1645
"huijs en aenstede"
grootte: 2 lopen, 14 royen: aanslag 1 g. 14 st. 14 p.
1680 aan:
Wilbort Peter Schepens:
een derde part in de aenstede, grootte: 38 royen
belast met: 10 st. 10 p.

situatie 1988

- C. GOORT DIRCK GOORT HOPPENBROUWERS bij deling 03.05.1681
"huijs en aenstede"
grootte: 1 lopen, 26 royen: aanslag 1 g. 4 st. 4 p.
(verpondingsboek I, fol. 47 en oud rechterlijk archief Oirschot,
[inv.nr.](#) 220, fol. 295)
- D. CRISTINA EN JENNE MARIA, KINDEREN VAN 1690
GOORT DIRCK HOPPENBROUWERS (oved. 19.03.1690)
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
- E. HENDRICK DE WIJS, bij successie 1751
(geh. met Jenne Maria Vlemmincx d.v. Jacob Vlemmincx en
Cristina Hoppenbrouwers)
ANTHONIJ BRANTS, te Antwerpen
(geh. met Emerentia Vlemmincx d.v. Jacob Vlemmincx en Cristina
Hoppenbrouwers).
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
1751 verkoop (verpondingsboek II, fol. 20)
- F. THEODORUS JOSEPHS DE GRUIJTER bij transport 08.11.1751
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek II, fol. 10v. III, fol. 31. V, fol. 18 en oud
rechterlijk archief Oirschot [inv.nr.](#) 247, fol. 287)
In de transportakte van 08.11.1751 wordt dit pand als volgt omschreven:
"een huijs, hoff en aengelagh gent. "DE WILDEMAN" gestaen en gele-
gen onder den hertganck van Verrenbest in de Vleut binnen deese vrij en
heerlijkheit van Oirschot."
- G. JOHANNA JANS VAN ROIJ, WED. THEODORUS 1770
JOSEPH DE GRUIJTER
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek V, fol. 18)
- H. GERRIT HENDRICK ESSENS, Klompenmaker 1776
(gehuwd met Johanna, voordochter van Theodorus de Gruijter)
EN MARIA, ALLEGONDA EN JOHANNA nakinderen van
Theodorus de Gruijter
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek V, fol. 18. VI. fol. 19. VII, fol. 21)

Het kohier der huizen vermeldt de volgende eigenaars en bewoners:

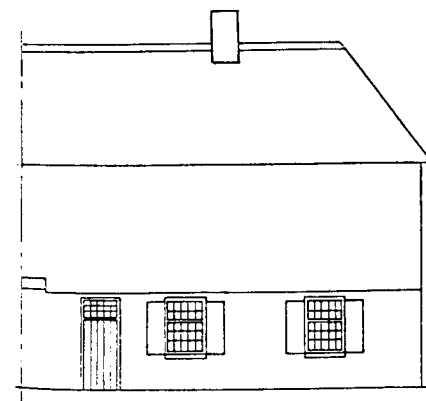
1791	huisnr. 22	Eign. Gerrit Hendrik Essens
		Bewoner: Anthonij van Diest
1800	huisnr. 22	idem
1806	huisnr. 24 voorheen nr. 22	eign. Gerrit Hendrik Essens.

Gerrit Hendrik Essens overleden 21.08.1828.

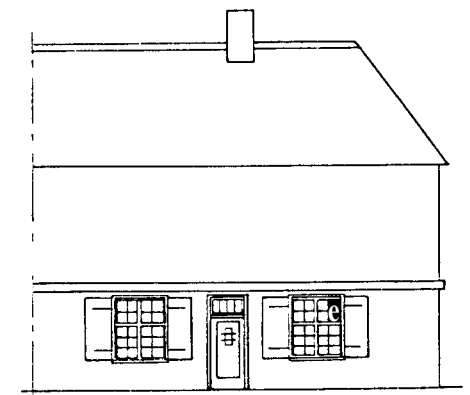
De kadastrale leggers van de gemeente Best geven de volgende eigenaren:

I.	HENDRIK, JOSEPH, ADRIAAN EN JOHANNES ESSENS
De Vleut
sectie A 424: huis, schuur en erf, grootte: 9 roeden, 50 ellen
(artikel 99, volgnr. 16)	1832
J.	JOSEPH EN ADRIAAN ESSENS
omschrijving als onder I.
(artikel 990, volgnr. 16)	
K.	JOHANNES EN ADRIAAN ESSENS, bij successie
omschrijving als onder I
(artikel 1155, volgnr. 20)	1848
L.	JOHANNES ESSENS, landbouwer en GERARDUS ESSENS
omschrijving als onder I, scheiding in 1880
(artikel 991, volgnr. 42)	1854
M.	THEODORUS ESSENS, kapelaan te Reusel
omschrijving als onder I
(artikel 1944, volgnr. 8)	1880
N.	LAMBERTUS ESSENS, bij successie
omschrijving als onder I
(artikel 1944, volgnr. 8)	1893
O.	HENRICUS ESSENS, landbouwer te Best
JOHANNES, MARGARETHA en ADRIANUS ESSENS te Best
JOSEPHUS ADRIANUS ESSENS, RK priester te Kan Soe in China
ANDREAS V.D. KERKHOF te Best
omschrijving als onder I
1916 scheiding
(artikel 2945, volgnr. 9)	1909

P.	JOSEPH ADRIANUS ESSENS, RK priester te Kan Soe in China 1916
omschrijving als onder I, verkoop 1928
(artikel 3008, volgnr. 9)	
Q.	ANTHONIUS VAN GENUCHTEN, landbouwer
overl. 30.09.1933	1928
R.	BARBARA VAN DEN OEVER, WED. ANTHONIUS
VAN GENUCHTEN
eign. voor 9/16 deel en haar 7 kinderen voor 1/16 deel	1933
S.	MARTINUS HENDRIKUS VAN GENUCHTEN te Best
PETRUS CORNELIS VAN GENUCHTEN te Best
HENDRIKUS ANTHONIUS VAN GENUCHTEN te Best
BERNARDUS ANTHONIUS VAN GENUCHTEN te Best
JACOBUS VAN BOXTEL te St.Oedenrode
ALBERTUS VAN GEMERT te Vught
JOHANNES VAN WEERT te Schijndel
eigenaren voor 1/7 deel
omschrijving als onder I
1935 verbouw, zie tekeningen
1948 scheiding
(artikel 3580, volgnr. 9 en 27)	1946

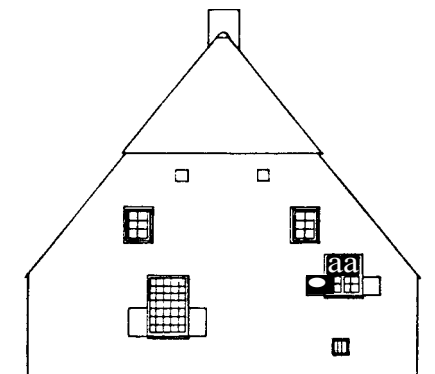

CES 10, VOORGEVEL

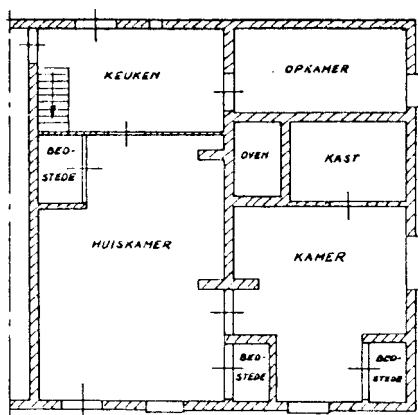

v4, Efav, DE VOORGEVEL

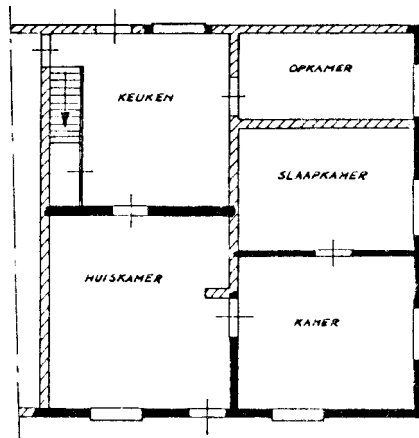
1935

BE STA AtrOE Z G6+0h

VER50,13,0, ZZIGE vet
/935

BE 51-4ANDE TE GRAND

VERBOUWD, PLATTEGROND
1935

- T. BERNARDUS ANTONIUS VAN GENUCHTEN te Best 1948
 MARTINUS HENDRIKUS VAN GENUCHTEN te Vught
 JACOBUS JOHANNES VAN BOXTEL te St. Oedenrode
 JOHANNES VAN WEERT te Schijndel
 ALBERTUS VAN GEMERT te Vught

eigenaren voor 1/5 deel

omschrijving als onder I - 1949 verbouwing
 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie A 424: 2 huizen, schuur, stal, hokken en erf
 grootte: 9 aren 50 ca,
 1951 scheiding
 (artikel 4202, volgnrs. 11 en 14)

- U. BERNARDUS ANTONIUS VAN GENUCHTEN, landbouwer → 1951
 volgnr. 11 omschrijving als onder T
1951 RUILVERKADELING
 volgnr. 16 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie G 103: boerderij, huis, boomgaard en weiland
 grootte: 2 ha, 35 a, 50 ca.
 In 1961 wordt na gedeeltelijke verbouwing en vernieuwing de omschrijving
 aangepast:
 sectie G 103: boerderij, stallen, erf, bouwland en weiland
 1976 verkoop naar artikel 4203, 1 ha, 25 a, weiland
 naar artikel 7766, 1 ha, 10 a, 50 ca.
 De voor het verdere verloop van belang zijnde artikel is 7766.
 (artikel 4311, volgnrs. 11, 16, 17).

- V. PETRUS HENRICUS VAN ZANDVOORT, timmerman → 1976
 gedeelte van sectie G 103, grootte: 1 ha, 10 a, 50 ca.
 doorverkoop in 1976 naar: artikel 7767
 (artikel 7766, volgnr. 1)
- W. ROBERTUS P.C.A.M. VAN DEN HEUVEL → 1976
 gedeelte van sectie G 103, grootte: 1 ha, 10 a, 50 ca.
 hermeting in 1976, de nieuwe omschrijving luidt als volgt:
 sectie G 379: boerderij, stal, erf, schuur en weiland
 grootte: 1 ha, 15 a.
 1983 gedeeltelijke verkoop naar artikel 8411;
 78 a. 30 ca, weiland
 1984 verkoop: boerderij, hok en erf, grootte: 36 a, 70 ca, naar art. 10925
 (artikel 7767, volgnrs. 1, 2, 3)

- X. ANTONIUS G.H.C. SCHEIJVENS, docent 1984
sectie G 418: boerderij, hok en erf
grootte: 36 a, 70 ca.
1986 verkoop
(artikel 10925, volgnr. 1)
- IJ. MEVR. C.E.M. BAKERMANS, directeur 1986
sectie G 418
boerderij, hok en opstallen
grootte: 38 a, 70 ca.
Vleutstraat 8 te Best
- tekeningen onder S door: H. Teurlincx

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 106 - 108

door J. Liften

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Met deze aflevering komen we aan het einde van de publicatie van de samenvattingen van de zoen-accorden wegens doodslag. Ons rest daarna nog wel de taak, om te trachten dieper door te dringen in de achtergronden en de aard van de zoenproductie en eventuele ontwikkelingen daarin in de periode 1463 - 1617 te schetsen.

Het zal de trouwe lezers opvallen, dat juist in de laatste zoen-accorden sommige elementen, die in de loop der tijden wat waren vervaagd, weer naar voren komen.

Een heel apart geval is zoen nr. 107, waar uit een chaotische hoeveelheid akten een logisch verhaal gereconstrueerd moest worden, om daaruit tot een zeer simpel zoen-accorde te besluiten.

nr. 106

1611 juni 25

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DELIS RUTGERS MATHYS OERLEMANS

Oirschots schepenprotocol van 1611, fol. 221.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dielis zoon van Rutger Mathyszoon Oerlemans

Dader: Luycas zoon van wijlen Henrick Henrickszoon in 't Eecker-schot

Zoencommissie

'doer tusschensprecken van goede mannen dyenaengaende genomen'.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de overeenkomst wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde wordt nogmaals geconstateerd, dat partijen tot een volledige verzoening zijn gekomen en beloven zij zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 150 zoengulden in 3 termijnen
- b. kosten: voor kerkerechten, uitvaart, doodskest enz. 50 gulden dokters- en verpleegkosten (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

- a. altijd voor de overledene bidden
- d. 1 kaars van 1 pond voor het H. Sacrament
- e. een spynde van 1 mud rogge
- f. een kruis op het graf

3. schulderkenning

- a. deelnemen aan de processie in ondergoed
- b. wijken: verbanning voor 4 jaar uit Oirschot
wijken in kerken en herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is aangetekend, dat de familie van het slachtoffer kwitantie verleent voor het mud rogge en de bovengenoemde 50 gulden op 23 juli 1611; verdere kwitantie voor 23 gulden en 19 stuivers op 24 november 1611 en voor volledige afdoening op 19 september 1612.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het accoord verschijnt een indrukwekkende stoet van familieleden van de zijde van het slachtoffer, van wie echter alleen de vader en twee broers in hun familieverband zijn gedetermineerd. Tot de familie behoren ook Willem Dielisz. van Heerbeek, pastoor te Best, en Mr. Dirck Toirkens, die wij in de vorige aflevering ontmoet hebben. Verder horen ertoe Nicolaes Adriaensz. van Nistelroy, die schepen was om de drie jaar vanaf 1595 en dit om de drie jaar zou blijven tot 1629,¹⁾ en Adriaen Bernaerts van Croonenburch, die om de drie jaar schepen was vanaf 1600 en om de drie jaar schepen zou blijven tot 1627.¹⁾

Aan de zijde van de dader wordt Jan Herberts van Wintelroy als eerste genoemd vóór de dader zelf en diens broer. Hij was vanaf 1603 om de drie jaar schepen en zou dat later blijven tot 1618, in welk jaar hij president-schepen was.¹⁾ Ook

Dirck de Hoppenbrouwer, die bij de familieleden van de dader genoemd wordt, was schepen om de drie jaar vanaf 1583 en zou om de drie jaar schepen blijven - vanaf 1616 president-schepen - tot 1625.¹⁾

Verder wordt bij de familieleden van de dader genoemd de priester Marten Jan Goyvaerts, over wie wij momenteel geen verdere gegevens hebben. Van weerszijden waren er dus meerdere personen, die in Oirschot tot de vooraanstaanden gerekend werden. In deze kringen zal de traditie van de zoenprocedure het meest bewust geleefd hebben. Wij zien in het accoord dan ook veel elementen terugkomen, die in voorgaande zoenen dikwijls achterwege bleven. Bij dit alles zijn de voorwaarden wel aan de hoge kant maar niet exorbitant, hoewel de openbare boete een enorme vernedering moet zijn geweest. De familie van de dader heeft er kennelijk moeite mee gehad, om de financiële verplichting rond te krijgen, zoals blijkt uit de afwikkeling, die deze keer vrij volledig is bijgehouden. De eerste termijn van het zoengeld was bijna twee maanden over tijd - het had Bamis 1 oktober moeten zijn - en toen kwam er nog 1 gulden en 1 stuiver aan het bedrag tekort. De eindafwikkeling was bijna 3 maanden over tijd. De datum had 25 juni moeten zijn in plaats van 19 september 1612.

NOOT

1) Zie Oirschots schepenprotocol van de betreffende jaren, titelblad.

nr. 107

1615 april 23/24.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GYSBERT CORNELIS JANSZOOM GYSBERTS**Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 314v⁹ - 319.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Gysbert zoon van wijlen Cornelis Janszoon Gysberts (ook Gyben)

Dader: Sebastiaen zoon van w. Cornelis Janszoon Gysberts, zijn broer

Zoenco commissie: Robbrecht van Voorn, schout van Oirschot

Jan Herberts van Wintelre, schepen

Henrick de Leeuw, rentmeester

Gerard van Kelst

Henrick Nicolaes Jaspers

Uitspraak

A. Verzoening

In een eerste akte regelen de bij voorafgaande akte van dezelfde dag aangestelde arbiters de zeer ingewikkelde en verstoorde financiële verhouding van de familieleden. In deze akte schrijven zij ook een paar zoenbepalingen voor en gelasten de weduwe van het slachtoffer, om aan haar zwager 'behoirlycke ende favorable soenbrieven' te geven. In de zoenbrief van de dag daarna verklaart de weduwe met haar huidige man en 'naaste vrienden', dat zij haar zwager vergeven heeft, en vraagt zij aan de rechterlijke instanties clementie voor hem. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: in de regeling, die door de arbiters wordt getroffen, is mogelijk enig zoengeld verwerkt, maar dit is niet te onderscheiden
- b. kosten: dokters- en verpleegkosten
kosten van het accoord: voor 1/3 te betalen door de weduwe
voor 2/3 door de dader

2. geestelijke genoegdoening: niet vermeld

3. schulderkenning

- b. wijken: gedurende 1 jaar moet de dader de weduwe ontwijken

AFWIKKELING

Op fol. 313v^o e.v. vonden we een regeling betreffende een zekere jaarrente overeenkomstig de uitspraak der arbiters. Een ander vervolg zal in het commentaar nog uitvoerig aan de orde komen.

COMMENTAAR

Na het lezen van de samenvatting zou men kunnen denken, dat het een trieste doch eenvoudige zaak is. Niets is echter minder waar. De secretati¹; heeft er een hele klus aan gehad en betreffende deze zaak meer dan 25 bladzijden van zijn protocol moeten vol schrijven. Ook wij hadden er een hele klus aan, om de zaak te ontrafelen. Zoals dat meermalen voorkomt, vonden wij de gegevens, die inzicht konden verschaffen in het gebeurde, pas aan het einde van het verhaal. U echter - dat is het voorrecht van de lezer - krijgt de situatieschets vooraf.

Drie gebroeders, Gysbert, Sebastiaen en Marten, hadden van hun ouders wel enige materiële maar weinig geestelijke middelen geërfd. Zij waren met andere woorden geestelijk niet volwaardig 'want eenen yegelycken is notoir binnen deser vryheyt van Oirschot, dat soewel de voerscreven Gysbert als de voernoemp-

de Sebastiaen, misdadiger, syn simpele menschen oft emmers altyts binnen deser vryheyt voer simpele ende cransciennige menschen gehouden ende geacht geweest'.²)

Gysbert was blijkbaar het minst misdeeld op intellectueel gebied. Hij beheerde ook het vermogen van zijn broers en dat op zo'n manier, dat er een bijna onontwarbaar kluwen ontstond, wat zeker niet in zijn persoonlijk nadeel werkte. Hij had het zelfs tot een huwelijk weten te brengen met Jenneke dochter van Wouter Denis van den Dyck, een toenmaals goed klinkende naam in Oirschot. Of Jenneke meer verliefd was op Gysbert of op diens - overigens bescheiden - materiële middelen, zal vermoedelijk nooit ontsluit worden. Langdurig is haar verdriet na de tragische dood van Gysbert in ieder geval niet geweest, want wanneer de zoen gesloten wordt, is zij alweer getrouwd met Roelof Aerts.

De ongetrouwde broers waren blijkbaar bij de getrouwde blijven inwonen. Het moet gebeurd zijn in de zomer van 1614, dat Sebastiaen, 'halff oft bynaest beschoncken synde', thuis kwam op een tijd, die volgens de toenmalige geplogenheid voor nachtrust bestemd was. En zoals dat meer voorkomt bij mensen, die 'halff oft bynaest beschoncken' zijn, verlangde hij naar een vaste hap. Een koelkast met iets hartigs was niet voorradig en zo stommelde Sebastiaen naar de kelderplank, om zich tegoed te doen aan een boterham. Door dat gestommel, mogelijk geholpen door een por van Jenneke's elleboog, was Gysbert wakker geworden en 'uytten bedde inder nacht opstaende' stormde hij 'invallende ende slaende' op Sebastiaen af, die daar stond 'hebbende syn eetmesse in synen handen om broot te snyden ende te eeten' met de te voorziene afweerreactie van Sebastiaen, 'die den voerscreven Gysberden daarmede sonder voergaende opset oft gedelibereerden propoosten heeft geïnfligeert seeckere quetsueren, daarvan die voerscreven Gysbert, naerdat hem de cortse overvallen was, is comen te sterven, wyens syele Godt almachtig genaedich wil wesen'.²)

Wij kunnen ons voorstellen, hoe Sebastiaen zich voelde als een geslagen hond, die in een donkere hoek wegkruipt. Hij verdween uit Oirschot en dat was misschien de beste oplossing. Maar nu begon schout Charles van der Linden een criminele procedure tegen hem. Charles van der Linden was schout van Floris van Merode en op dat moment de enige schout van Oirschot, want ofschoon Oirschot in november 1614 de pandsom voor de aan de Merode's verpande helft der heerlijkheid betaald had en de lossing door de hertog contractueel had 'astgelegd, kon deze pas in 1618 haar uitwerking krijgen, daar de verpanding telkens voor zes jaar verlengd was, voor het laatst in 1612'.³)

Sebastiaen werd, zoals gebruikelijk was bij een voortvluchtige, gedaagd 'by edicte ende affixie van billetten ter gewoonlycker plaetschen geaffixiert'. Dit hield in, dat in Oirschot de dagvaarding publiek van de pui van het raadhuis werd afgekondigd en verder bekend gemaakt door het aanplakken van het dagvaardingsbesluit in Oirschot en alle belangrijke plaatsen in de omgeving. Dit gebeurde

drie keer met een tussentijd van veertien dagen, zonder dat Sebastiaen verscheen. Daarop werd hij 'overmits syne non-comparitie naer voirgaende informatie ende thoon daernaevolcht geconvinceert ende dyensvolgende by vonnisse der heeren schepenen in Oirschot ter manisse des richters op den sessentwintichsten novembris gecondempneert mitten sweerde geëxecuteerd te worden, datter de doot naer volcht, ende syne goederen geconfisqueert tot behoeff van den heere'.⁴⁾

Hier worden vlotweg enkele voor ons verbazingwekkende en onbegrijpelijke zaken vermeld. Tot nog toe hebben we geen enkele aanwijzing gevonden, dat voordeze een crimineel proces gevoerd werd tegen een inwoner van Oirschot vanwege doodslag. Bovendien is het onvoorstelbaar, dat een man, die niet volledig toerekenbaar is, die duidelijk gehandeld heeft zonder enige opzet en vermoedelijk enkel uit ongelukkig uitgevallen zelfverdediging, ter dood veroordeeld wordt. Ter verklaring diene, dat het uitspreken van een doodvonnis nog iets anders is dan het uitvoeren daarvan. Uit het vervolg van de gebeurtenissen moeten we wel concluderen, zoals later duidelijk zal worden, dat het nauwelijks de bedoeling van schout en schepenen geweest kan zijn, dat dit vonnis zou worden uitgevoerd. Zolang Sebastiaen buiten Oirschot bleef, was er op dit punt niets aan de hand. Noch de heer van Oirschot, noch de schout, noch de schepenen beschikten over enige rechtsmacht, om hem van buiten af binnen het Oirschotse territorium te brengen, om daar het vonnis uit te voeren.

Er is reeds opgemerkt, dat zijn absolute verbanning buiten Oirschot misschien de beste oplossing was. We kunnen het doodvonnis waarschijnlijk zien als een krachtig signaal aan het 'onbekende' adres van Sebastiaen: blijf voorgoed uit Oirschot weg.

Wel uitvoerbaar was het tweede gedeelte van het vonnis: de confiscatie van zijn goederen 'tot behoeff van den heere'. Ons inziens is het Floris hierom te doen geweest en heeft hij op listige wijze gebruik gemaakt van de volksmening, dat het maar het beste zou zijn, dat Sebastiaen buiten Oirschot bleef. We hebben in de stukken duidelijke aanwijzingen, dat er bij de verdere afwikkeling een zeer intensief contact geweest is tussen de schout en de te Duffel verblijvende Floris. We zijn daarom van mening, dat er ook in de beginfase in overleg met en op instigatie van Floris gehandeld is.

Voor de familie was het nu zaak, om ie redden wat te redden viel, en te gaan onderhandelen met de schout en dus indirect met de heer. Dit was algemeen gebruikelijk in dergelijke omstandigheden. Deze onderhandelingen werden echter doorkruist door de vrij plotselinge dood van schout Charles van der Linden. De onderhandelingen werden afgerond met zijn weduwe. Ook dit is voor ons uiterst bevreemdend, maar in die tijd was het onderscheid tussen functie en privézaak niet zo scherp. De weduwe, Elisabeth van Berckel, liet zich bij die onderhandelingen assisteren door 'joncker Richardt van Vlierden, schouteth der baen-

derheerlycheyt van Boxtel, haeren oom ende gecooen momboir in desen'.⁵⁾ Men kwam tot een accoord voor 250 gulden, die de gemachtigden van Sebastiaen, zijn broer Marten en twee andere familieleden, binnen veertien dagen beloofden te betalen. Dit werd vastgelegd in een akte van 8 januari 1615. In een andere akte van diezelfde datum gaf de weduwe van de schout aan de gemachtigden weer de beschikking over de goederen van Sebastiaen. In de eerste akte werd terloops gememoreerd, dat een eventuele kwijtschelding van de doodstraf aan de heer toekwam. In de marge is de kwitantie voor ontvangst van het afgesproken bedrag door Catharina van Vlierden in naam van haar schoonzuster aangekend, gedateerd 17 februari 1615, dus met een ruime overschrijding van de bepaalde termijn.⁵⁾

Ook de proceskosten moesten door de veroordeelde betaald worden. Daartoe werd door de gemachtigden van de dader eveneens op 8 januari 1615 een schuldbekentenis getekend van 85 gulden ten bate van Gerard van Kelst, die vermoedelijk als procureur van de schout was opgetreden. Zij beloofden daarbij betaling binnen een maand. Deze schuldbekentenis is met instemming van de partijen doorgehaald ook op 17 februari 1615, wat als kwitantie kan worden gezien. Ook hier is de termijn enigszins overschreden.⁶⁾

Vóór deze betaling werd geëffectueerd, was er echter weer iets merkwaardigs gebeurd. Op 30 januari was Sebastiaen in Oirschot geweest, zonder dat hij gevangen genomen werd. Op die dag gaf hij ten overstaan van schepenen een volledige beschikking aan zijn broer Marten en de twee andere familieleden met het oog op de betaling van de proceskosten, de 'uuytcopinge van den heere oft synen officier' m.a.w. ter betaling van de afgesproken 250 gulden, en 'om syn geleyde oft remis t'impetreeeren' dus om te pogen kwijtschelding van het doodvonnis te verkrijgen.⁷⁾ Deze machtiging was misschien nodig voor de afwikkeling van de betaling, maar ze had evengoed gegeven kunnen worden ten overstaan an schepenen van Beers of een notaris. Op een paar kilometer van zijn huis op de Heuvel, over de grens van Beers, was hij immers onbereikbaar voor de Oirschotse justitie. Er moet een verklaring zijn, waarom Sebastiaen bij zijn verschijnen in Oirschot op 30 januari niet wordt gepakt, terwijl hij bij een latere gelegenheid wel gevangen genomen wordt. Die verklaring zullen we moeten zoeken bij de schout. Als er geen schout was, fungeerde de president-schepen als zijn waarnemer. Op 30 januari was er nog geen schout. Mr. Robbrecht van Voorn werd pas twee dagen later, op 1 februari als schout beëdigd.⁸⁾ Nu dienen we nog op enkele kleinigheden te letten. - Men zegt wel eens, dat ik dikwijls met kleinigheden aankom, maar dan moet men wel bedenken, dat dit onderzoek soms meer weg heeft van detectivewerk dan van geschiedschrijving en dat bij detectivewerk een miniem spoor de oplossing van het vraagstuk kan betekenen. - De schepenen die als getuige over deze machtiging stonden, waren Marten Buckincx, vice-president-schepen en Jan Herberts van Wintelre, die als arbiter bij de zoen

zou optreden, welke schepenen de akte hebben aangebracht, en na het noemen van de datum voegt de secretaris toe 'sub sigillo' onder zegel'.⁹⁾ Wij kunnen hieruit niets anders lezen, dan dat op dezelfde datum de grosse onder zegel is afgegeven. Dit is een uiterst zeldzame aantekening in het protocol. Het lijkt ons de bedoeling der schepenen geweest te zijn, dat er vóór het aantreden van de nieuwe schout, een jurist, die door de Oirschotse bevolking van het begin af met wantrouwen werd tegemoet gezien - zoals spoedig zou blijken terecht - een waterdichte machtiging werd afgegeven door Sebastiaen voor de onderhandelingen over kwijtschelding van de doodstraf. Vermoedelijk hebben de twee schepenen daartoe Sebastiaen bij zich laten komen, niet in de kom maar aan de grens van Oirschot dicht bij de plaats, waar hij verbleef. Onofficieel was deze best bekend. De president-schepen kon er niet bij aanwezig zijn, want als waarnemend schout zou hij het tegenover de heer niet hebben kunnen verantwoorden, om hem dan niet gevangen te nemen.

De onderhandelingen met de schout krachtens deze machtiging schijnen niet gevlot te hebben, wat gezien het karakter van heer en schout niet te verwonderen is. Voor de 'simpele mensch' Sebastiaen werd de spanning ondragelijk en op 18 april 'Paeschavont' waagde hij zich in Oirschot en werd prompt 'geapprehendeert' ende ten lesten op den raethuuse der selver vryheyt in banden van yseren ende 's heeren gevanckenis gestelr'.¹⁰⁾

Door deze domme zet had Sebastiaen de zaak nog ingewikkelder gemaakt maar ze tegelijkertijd wel in een stroomversnelling gebracht. Tijdens de Paasdagen zal er achter de schermen onder hoogspanning gewerkt zijn, om tot een aanvaardbare oplossing te komen.

Op donderdag na Pasen 23 april is men zover, dat bij schepenakte in gezamenlijk overleg een zoencommissie wordt aangewezen.¹¹⁾ In deze akte worden eerst de vier andere arbiters genoemd, waaraan wordt toegevoegd 'met adjunctje van den schouteth deler vryheyt'. Daar hij in de akte van de uitspraak als eerste genoemd wordt, zal deze formulering betekenen, dat de schout als overman aan de arbiters wordt toegevoegd. Men kon natuurlijk niet buiten hem om.

Als eerste opdracht kregen de arbiters het ontrafelen van de **finneïële chaos**, die het slachtoffer had veroorzaakt, en als tweede opdracht het **vaststellen van de voorwaarden** voor de zoen. De commissie heeft serieus gewerkt, want nog op dezelfde dag doen zij hun uitspraak in een akte van meer dan vijf foliovelen, die bijna geheel besteed zijn aan de bewuste ontrafeling.¹²⁾ Hierbij worden sommige zaken geregeld met enig voordeel voor de weduwe van het slachtoffer, wat in deze omstandigheden als zoengeld beschouwd kan worden. De eigenlijke zoenbepalingen beslaan slechts enkele regels. De 'behoirlycke ende favorabele soenbrieven', die de weduwe van het slachtoffer in opdracht van de commissie moest geven aan haar zwager, zijn gedateerd op de volgende dag en als een gebruikelijk zoen-accoord geformuleerd, behalve dan dat betreffende de voorwaar-

den verwezen wordt naar de uitspraak van de arbiters van daags tevoren.¹³⁾ Ook wordt in het zoen-accoord door de weduwe verzocht om clementie aan de rechterlijke instanties, hetgeen voor een kwijtschelding van doodstraf vermoedelijk vereist was. Het is niet duidelijk, of het gratieverzoek op dat moment reeds voor de Raad van Brabant te Brussel in behandeling was.

Vóór de afwikkeling zag Sebastiaen echter kans om de zaak nogmaals in de war te gooien doordat hij zich 'met valsche ende geweldige practycken uuytten gevacknisse ende t's heeren yseren heeft gelibereerr'.¹⁴⁾ Het juridische gevolg was, dat hij daardoor 'iterativelyck syn selven den peenen van rechte daertoe staende hadde onderworpen'.¹⁴⁾ De gratieprocedure was verstoord en het accoord over de afkoop van de confiscatie van zijn goederen was geschonden, zodat de schout opnieuw beslag liet leggen op zijn bezittingen met de bedoeling deze te verkopen.¹⁵⁾ Er zal in Oirschot weer onder hoogspanning gewerkt zijn en er ontstond een druk overleg van de schout met Floris van Merode te Duffel en met rechtsgeleerden te 's-Hertogenbosch. Dit resulteerde toch weer in een accoord, gesloten tussen de gemachtigden van Sebastiaen en de schout op 21 mei. Hierbij beloofden de gemachtigden, om aan de schout 52 gulden te betalen en 38 gulden voor overlegkosten. Deze 90 gulden in totaal zouden voor de helft worden betaald op zondag naastkomende, 24 mei, en voor de andere helft met sint Jan, 24 juni. Daarnaast zouden zij betalen voor schade aan de gevangenis en kosten van de vorster 12 gulden en 8 stuivers en voor schrijfgeld 3 gulden, te betalen voor Pinksteren, 7 juni. Daartegenover mochten de gemachtigden de gratieprocedure 'ten hove' vervolgen en de schout zou 'egeen oppositie doen om 't voerschreven remis, indyen dat het vergunnen wordt, te impugneren'.¹⁶⁾

Het accoord werd echter afhankelijk gesteld van de goedkeuring van Floris van Merode met de volgende woorden: 'alles nochtans op't welbehaegen van mynen edele heere den baron van Duffele, heere van Oirschot, want byaldyen syne eedelheyt hierinne waere weygerich te consenteren, soe en soude 't selve accoordt van geender weerden wesen'.¹⁶⁾ Daartoe zouden de gemachtigden een afschrift van het accoord bezorgen aan Floris te Duffel. Zij zullen het niet gewaagd hebben, om te Duffel met lege handen voor 'syne eedelheyt' te verschijnen.

Dat na deze enerverende gebeurtenissen de zaak toch tot een goed einde gekomen is, mogen we wel concluderen uit de transactie ten gevolge van de arbitrale uitspraak, die Sebastiaen op 1 juli 1615 ten overstaan van schepenen aanging.¹⁷⁾

Zo wist men in Oirschot de spanning erin te houden en toch uiteindelijk tot een aanvaardbare oplossing te komen.

NOTEN

- 2) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 318.
- 3) Voor de lossing der halve heerlijkheid, zie Campinia nr. 40 (jan. 1980), blz. 195 e.v.; voor schout Charles van der Linden: Campinia nr. 58 (juli 1985), blz. 130.

- 4) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 233.
- 5) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 233".
- 6) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 234 e.v.
- 7) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 247 e.v.
- 8) Campinia nr. 58 (juli 1985), blz. 130.
- 9) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 248.
- 10) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319.
- 11) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 314" e.v.
- 12) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 315" - 318.
- 13) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 318 e.v.
- 14) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319.
- 15) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319v .
- 16) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 320.
- 17) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 313".

nr. 108

1617 oktober 30

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP NICLAES ADRIAEN JAN LAMBRECHTS

Oirschots schepenprotocol van 1617, fol. gro.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Niclaes zoon van Adriaen Jan Lambrechts

Dader: Corstiaen Goorts van Ham

Zoencommissie

namens de dader: Willem Dieliszoon van Heerbeek, pastoor van Best

Jan Mathys Daniëls en andere (niet met name genoemd)

Zij hebben samen met de schoonzoon van de dader met de familie van het slachtoffer onderhandeld.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In het begin van de akte schenkt de familie van het slachtoffer vergiffenis aan de dader 'soeverre voldaan ende achtervolcht worde de naervolgende articulen ende punten'. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de zoen te zullen houden.

B. Voorwaarde

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 12 gulden contant en
200 zoengulden in 2 termijnen: Lichtmis 1618 en Lichtmis 1619.
- b. kosten: uitvaart: 50 gulden
kosten van het accoord niet gespecificeerd
dokterskosten
2. geestelijke genoegdoening
 - a. 12 zielmissen (3 gulden)
fundatie van een jaargetijde (jaarrente van 15 stuivers losbaar met 25 gulden)
 - d. 3 kaarsen van elk 1 pond in de kerk van Best met Kerstmis
 - e. een spynde van 1 mud rogge voor de armen van Best
 - f. een gift van 6 gulden (aelmisse) tot reparatie der kerk van Best
3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 2 jaar uit Oirschot
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge zijn verschillende kwitanties aangetekend. Voor de 12 gulden zoengeld, die contant betaald moesten worden, is de kwitantie, gegeven door de vader van het slachtoffer, van dezelfde datum als de akte. Verder is kwitantie aangetekend bij de spynde, de kosten van de uitvaart en de eerste helft van de 200 zoengulden. Al deze kwitanties zijn gedateerd 21 februari 1618.

COMMENTAAR

Blijkens verschillende passages in de akte is er herhaaldelijk en langdurig onderhandeld. De akte is aangebracht door de schepenen-getuigen. Wie de oorspronkelijke tekst geschreven heeft, is niet bekend. Waarschijnlijk is hij van de hand van de Bestse pastoor van Heerbeek. De voorwaarden zijn accuraat en ordelijk op schrift gebracht in negen punten, maar de rol van de pastoor en de andere arbiters wordt nogal duister geformuleerd. Het geheel overziende en heroverwegende, menen wij, dat de situatie als volgt is geweest. Zowel de dader als het slachtoffer waren inwoners van Best. De dader was een oudere man - diens schoonzoon onderhandelt voor hem - het slachtoffer was een jonge man, nog thuis bij zijn vader, die de hoofdpersoon is in de onderhandelingen. Het slachtoffer had jonge zusters: alleen over haar levensonderhoud wordt gesproken. De sfeer is gespannen geweest en de onderhandelingen moeilijk. De schoonzoon van de dader zal de pastoor te hulp geroepen hebben en meerdere andere personen, die niet steeds dezelfde zullen zijn geweest. Bij de afronding tot sluiting van het accoord waren alleen de twee met name genoemde bemiddelaars aanwezig. Of-

schoon van de zijde van het slachtoffer verscheidene familieleden aanwezig waren, vermoeden wij, dat vooral de vader de onderhandelingen gevoerd heeft op het scherp van de snede. Er is dan ook een nogal pittig accoord voor den dag gekomen: een diverse hoeveelheid voorwaarden en hoge bedragen, maar vooral de verbanning voor twee jaar zal voor iemand, die toch vermoedelijk op zijn boerderij de kost moest verdienen, zwaar zijn aangekomen. Uit de formulering menen wij te moeten afleiden, dat de dader bij het sluiten van het accoord nog in Oirschot was en toen onmiddellijk moest vertrekken.

Dan staan we tevens voor de vraag, waarom deze dader niet is gearresteerd. Het blijft ook een open vraag, of er wel een criminele procedure tegen hem gevoerd is. Wij kunnen daar weinig over zeggen, maar een eeuw later blijken de Oirschotse schepenen meermalen te weigeren, om aan de schout toestemming te geven tot het aanspannen van een criminele procedure. In het uitzicht van de effectuering van de lossing der halve heerlijkheid en het einde der alleenheerschappij van Floris in mei 1618, konden de schepenen ook nu dit risico nemen. Een eventuele beroepsprocedure zou niet binnen deze tijd zijn afgewikkeld.